ЛИТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1931

III

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата . . . . . . 13·— зол.
Піврічна » . . . . 7·— »
Чвертьрічна » . . . . . . 3·50 »
Для членів »Червоної Калини« 3·— »
Ціна поодинокого числа . . . 1·20 »
В Румунії: річна передплата . 360 леїв
піврічна 190 л., чвертьр. 100 л.
Для інших країв 2 $ річно.

За кордоном приймають передплату на »Літопис Червоної Калини« та впис членів: **В Сполучених Держ. Північної Америки: The Ukrainian Legion, P. O. Box 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. / Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45.**

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

КУПУЙТЕ
ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

	Ціна для нечленів	Ціна для членів
Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій . . .	8 зл.	4 зл
Федір Дутко: **Глум.** Оповідання, ст. 52		.
Д. Дорошенко: **Мої спомини про давнє минуле.** Частина I.-IV.	8·40 «	4·20 «
Богдан Лепкий: **Слота.** Поезії	90 «	45 «
От так собі. Мініятури стор. 129 .	1·50 «	75 «
Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79 . .	1·50 «	75 «
Ст. Левинський: **Від Везувія до пісків Сагари.** Сторін 84	3·25 «	1·70 «
Халіда Едіб: **В огні.** Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234 . .	4·50 «	2·25 «
Василь Софронів: **Грішник.** Нариси. Сторін 104	1·50 «	75 «
Микола Голубець: **Львів.** Сторін 179	3·— «	1·50 »
А. Вільшенко: **Життя і пригоди Цяпки Скоропада.** Сторін 267	4·50 «	2·25 «
Роман Купчинський:		
І. **Курилася доріженька** Стор. 208	4·— «	2·— «
II. **Перед навалою.** Сторін 192 . .	4·— «	2·— «
Федір Дудко:		
І. **Чорторий.** Сторін 192	3·50 «	1·75 «
II. **Квіти і кров.** Сторін 192	4·— «	2·— »
III. **На Згарищах**	4·— «	2·— »
Ген. Всеволод Петрів: **Спомини з часів укр. революції.** I—III. Част. по зол.	3·50 «	1·75 «
Ч. IV. друкується.		
Юра Шкрумеляк: **Чета крилатих.** Сензаційна повість 17 аркушів друку	5·— «	2·50 «
Др. Степан Шухевич: **Спомини.** (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань) I—V. Частина . . . . . . по зол.	4·—зл.	2·—зл.

	Ціна для нечленів	Ціна для членів
Богдан Лепкий: **Зірка,** пов. з повоєнного життя	4·— «	2·— «
Володимир Лопушанський: **Перемога** — повість з визвольної війни. І і II. Частина . . . . по зол.	3·— «	1·50 «
Максим Брилинський: **Хресний вогонь.** Воєнні нариси	2·50 «	1·75 «
Т. Г. Масарик: **Світова революція,** т. І.	13·50 «	6·75 «
т. II.	8·— «	4.— «
Др. Ст. Шухевич: **Видиш брате мій** (8 місяців серед УСС-ів)	4·50 «	2·25 «
Др. Ганс Кох: **Договір з Денікіном**	1·80 «	0·90 «
М. Галаган: **З моїх Споминів**		
I, II. і III. Частина . . . . по зол.	4·— «	2·— «
IV. Частина	6·— «	3·— «
Микола Матіїв-Мельник: **На чорній дорозі** (новелі)	3·50 «	1·75 «
Богдан Лепкий: **Вадим,** повість з княжих часів	4·50 «	2·25 «
А. Чайківський: **Чорні Рядки.** Спомини	3·— «	1·50 «
Олена Степанівна: **На передодні великих подій**	2·— «	1·— «
І. Максимчук: **Кожухів** — доля старшин УГА, вивезених до Архангельська і на Сол. Острови	2·80 »	1·40 «
А. Крезуб: **Партизани** — спомини з життя повстанців — ч. І. і II. по	4·— «	2·— «
М. Костів: **Джін-Ґіс-Хан гряде.** . .	3·— »	1·50 »
О. Бабій: **Перші стежі,** повість . .	6·— »	3·— »
Е. Чикаленко: **Щоденник**	14·— »	7·— »

АДРЕСА: ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

Літопис
Червоної Калини
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
III. Річник

ЧИСЛО 3. * БЕРЕЗЕНЬ * 1931

Ґен. Володимир Сінклер
І. Ґен. Кватирмайстер, Нач. Штабу Дієвої Армії і Нач. Ґенштабу.

Портрет кисти арт. Петра Холодного

Ф. Невестюк

Ми й досі плачемо на ріках вавилонських,
Сумуємо серед непривітних сторін;
Що хвилі згадуєм красу палат сіонських
Й рвемося душею до своїх руїн.

Й кобза наша з нами мовчазна сумує,
В ній струни не звенять, їх вітер буйний рве;
Та грати з нас ніхто охоти тут не чує,
Хоч в серцях наших рідна пісня ще живе.

Коли-ж ти обізвешся, кобзо звуколірна?
Коли звістиш, що вже скінчивсь твій довгий сон?
Коли твоїх струн пісня радости безмірна
Нас поведе туди, де рідний наш Сіон?

З крівавих днів

Написав: *Ч. Кибалюк*

Вчора був бій.

Скажений, лютий.

Кулі, як джмелі, снували в повітрі, сичали, гули, лискали...

Високо над головами, летючи, стогнали гарматні стрільна й з сухим тріском і вереском рвались, немов дзвінко роздираючи мутно-блакитну завісу розпеченого полуднево-літнього неба.

Сонце пражило.

Юнаків одного за другим клали кулі, валили з ніг соняшні проміння, що невидимими смертельними жалами відались у голови через залізні шоломи.

Клекотали кулемети, як вода в казані.

Було пекло...

І з поля бою дивився Жах.

Широко відчинені очі...

Викривлене муками обличча...

Спрагнені, побілілі губи...

І кров, як клапті розшматованої китайки, що червоними плямами впали на лице, руки, розхрістані, мокрі, спітнілі груди.

І дивилось Завзяття.

Сильні, молоді руки, розкидані вітром кучері над високим чолом, грізні очі з виразом готовности на все, в постаті, погляді й рухах — одно непереможне „вперед!"

Завзяття перемогало болючу втому й огнену спрагу, вело на залізо багнетів і смертельних джмелів, непереможно тягнуло вперед, в жахливу пащу смерти.

А позаду героїчних рядів розцвитали маки...

Червоно-кріваві квіти...

В божевільному клекоті кулеметів, в пекольному верескові розривів, в спазматичних дрижаннях землі, чулось якесь злорадісне вдоволення, виднілись оскалені хижацькі зуби...

Реготала смерть...

Регіт перекидався залізним громом через гори й долини й зловіщим відгомоном в далеких просторах горячих піль.

Падали юнаки — молодий квіт, оббитий страшним вихром, залізним дощем.

В останнє зітхали груди на лоні землі...

В останнє сині, викривлені, стиснені губи посилали огнені слова пімсти — молитви до мовчазного неба...

В останнє руки конвульсивними рухами гребли й хватали рідну землю.

Був бій скажений, лютий...

Цвіли кроваві маки...

— — — — — — — — — — — — —

Героїчно змагалися юнаки, але червоний ворог підступно обійшов, заломилося крило і мусіли відступити.

— — — — — — — — — — — — —

На другий день юнаки стояли в селі, за пятнацять кільометрів від місця бою.

Вечір.

Трівожний, небезпечний...

Навколо большевики й Поляки.

Юнаки у ворожому колі.

З ними в колі, в сусідньому селі, ще якась розшматована й здеморалізована українська частина.

День пройшов спокійно.

Стежі нічого не принесли.

З боку Поляків приїздив післанець з пропозицією здатись.

Пропозицію відкинули.

Большевики мовчать.

Винюхують, орієнтуються.

Тихо.

Мертвий спокій перед шаленою бурею.

Всі ходили з головами, повними думок і душами, повними трівоги.

— — — — — — — — — — — — —

Сонце сховалось за обрій.

Ледве дише пестливий вітрець.

Пахнуть чорнобривці й метеоли.

Село сповиває безвладність відпочинку.

Спокій вечірнього повітря порушує церковний дзвін.

Елегійний вечірній дзвін...

Так солодко від цього дзвону й так сумно...

Так хочеться жити.

Хочеться забути про коло смерти, про кріваве завтра.

— — — — — — — — — — — — —

На сільській площі двома довгими рядами стоять юнаки.

На крилі — орхестра.

Поважні лиця.

Мовчазні.

Невеселі.

Але постаті стрункі, тверді.

— На молитву! чути команду.

В тишу сільського вечора вливаються стройні звуки молитви.

Така сьогодня сердечна молитва.

Стільки трівожних думок і щирих бажань несеться до синього неба.

Витягнувшись, стоїть полковник.

Високий, енерґійний, з бритим лицем і рішучим підборіддям.

Але що це? Не то сльоза, не то якесь проміння бризнуло й відбилося огником у його очах.

Скінчилося.

Всі стають.

Тиша.

Гимн! роздалась команда.

Ряди дрогнули, випрямились.

Вдарили тромбини й бубни по тихому повітрю, дзвінким сріблом розсипались флейти, чистими лагідними звуками, як легкі метелики, полетіли мягкі тони кларнетів високо, високо... аж до тремтючих зірок, що брилянтами загорілись в темній височині.

— „Ще не вмерла"...

І нове почуття народжувалось в душах.

Груди випрямлялись.

Загорілись очі.

Забувались страхіття вчорайшого дня.

Зникала розніженість думок, викликана дзвоном і тихим сільським вечером.

І робилось нове почуття, новий дух.

Рішучість, мужність.

Погляд степового орла, твердість криці, жага перемоги.

Останній акорд... Орхестра спинилась і фінальні звуки десь впали в придорожних кущах пахучого жасміну.

— — — — — — — — — — — — —

На другий день, рожевим ранком юнаки зломали вороже коло.

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ!

Високоповажаний Пане редакторе!

В Ч. 2. журналу „Літопис Червоної Калини" за місяць лютий ц. р., в статті п. Атаназія Фіґоля п. н. „Бій під Крутами", зреферовано спомини Б. Монкевича про „Бій під Крутами" з Ч. 2. журналу „Поступ" за лютий 1929 р. Монкевич, подаючи історичної ваги факти, досить легковажно подав прізвища старшин, учасників згаданого бою, які безславними вчинками зганьбили себе на віки-вічні в очах цілого Українського Народу, і які сплямлені тавром зрадників, дістануться без сумніву на сторінки Української Історії, — не подаючи притім їх докладних імен ні походження, чим несвідомо спричинив кривду іншим невинним людям. З тої причини я був змушений в той час подати до загального відома листом до Редакції журналу „Поступ" (Ч. 5, за м. травень 1929 р.), що я, сотник Української Армії (в той час старшина Вільного Козацтва): Олександер Тимченко, нічого спільвого з ославленим командіром Київського Студентського Куріня, сотником Тимченком не маю! Також візвав я автора цих споминів п. Б. Монкевича (з яким я служив разом в 1-ій кулеметній дивізії Української Армії), аби зволив негайно подати до загального відома, докладне імення того нікчемного старшини і тим самим охоронив моє добре імя і незаплямовану військову честь від ріжних незаслужених закидів, провокуючих моє прізвище, як це трапилося мені кількакратно в м. лютім 1929 р.

Тепер, з нагоди історичного бою під Крутами, на сторінках пов. журналу „Літопис Червоної Калини" Ч. 2., в статті п. Атаназія Фіґоля вдруге ганьбиться (зрештою, цілком заслужено) нещасливе прізвище мого одноіменника, ославленого сотника Тимченка без подання його імени. Нажаль і на цей раз я мав дуже прикрі непорозуміння на тім ґрунті в м. Бродах, дня 11.II. ц. р. В наслідок фатального непорозуміння, мене знову спровоковано безвідповідними чинниками, і підбурено проти моєї невинної особи опінію Брідського Громадянства, наражаючи мене притім, крім моральних неприємностей, ще й на значні матеріяльні страти.

Отже зважаючи на те, що кожної річниці історичного бою під Крутами, можуть появлятися в українській пресі подібні статті, які знову можуть потягнути за собою небажані для мене наслідки і прикрі непорозуміння, яких я з цього приводу вже мав рішучо забогато, в останній раз катеґорично зазначую, що я, сотник Олександер Тимченко, був старшиною 5-ої Херсонської стрілецької дивізії Української Армії і нічого спільного з командіром Київського Студентського Куріня, ославленим зрадником, сотником Тимченком не мав, не маю і не бажаю мати, а всі закиди і провокації рішучо відкидаю, та винних в розповсюджуванню і свідомому чи несвідомому приписуванню мені незаслужених вчинків, потягну до судової відповідальности.

З правдивим поважанням

Сотник Олександер Тимченко

Мої спомини з останніх днів окупації України австро-німецькими військами

Написав: *П. Бекесевич*, сотник У. Г. А.

В літі 1918 року відкомандовано мене зовсім несподівано з італійського фронту до австро-угорських окупаційних військ на Україну і приділено до штабу 16. полку краєвої оборони, котрий стояв тоді в місті Гайсині. Можна собі уявити мою превелику радість, коли я виїздив з пекла італійського фронту на широкі степи України, знані мені лишень з опису.

Полк, до котрого мене приділено, складався виключно з вояків польської народности, майже всі резервові старшини, около 2/3 старшинського складу, це були Поляки, решта австрійські Німці, кілька Чехів і я одинокий Українець. Командантом полку був підполк. Шпондер, людина праведна, з великим політичним хистом. З поминенням других старших ранґою і досвідом старшин, він назначив мене стаційним комендантом міста Гайсина.

Виходив з заложення, що ту важну функцію лучника між військовою командою а цивільними властями повинен сповняти на українській землі лишень Українець. У всіх важних справах він завжди засягав моєї ради і завдяки тому з трьох з гори наказаних карних експедицій, що мали на меті ревіндикацію загарбаного селянами у поміщиків майна, лишень одну перепроваджено при моїй участи, як заступника команданта полку і то в порівнанню до того роду других екзекуцій в людяний спосіб і з мінімальними успіхами. Одного дня настановлений гетьманом гайсинський староста прислав був до команданта полку около 20 арештованих свідомих Українців з просьбою передержати їх у військовій вязниці аж до відранспортовання їх з більшою партією подібних арештантів до якихсь концентраційних таборів в Німеччині. По короткій розмові удалося мені переконати полковника про безпідставність зарядженого арешту і позискати його згоду на увільнення призначених на загладу невинних людей. З обох вище згаданих причин він мав навіть доходження на підставі денунціяції польських старшин свого полку, котрим кінець положила революція в Австрії і відворот австрійських військ з України.

А сталося це в Гайсинськім ґарнізоні так неждано, через одну ніч. Було це дня 3-го падолиста. Мрачний день з морозом. Іду вулицею. Вояки поскидали з шапок розетки, не здоровлять старшин. Ходять чутки про якісь вояцькі ради, які домагаються негайного повороту домів. Полковник скликав старшинські збори, зворушений говорить про заклик цісаря Карла до своїх народів, про заломання фронту в Італії, про кінець війни. Полк готовиться горячково до дороги. На стації стоїть три ешелони під парою. На другий день рано полк опускає Гайсин в напрямі до двірця. По заваґонованню полковник каже заграти цісарський гимн, однак музиканти під охороною скорострілів II баталіону, звернених в сторону старшинських ваґонів, заграли: „Де домов мой“, а опісля „Єще Польска“. Вузкоторовою колійкою добивається полк під ніч до Винниці.

На стації у Винниці безліч ешелонів з відступаючими австрійськими військами. Австрійські і гетьманські стійки нікого не випускають на місто, звідки доходять часті стріли. Старшини полку — мої товариші — скупчені в двох ваґонах, дискутують над витвореною ситуацією. Жовнірська рада скасувала старшинську кухню. Голодні частуємося припасами з наших наплечників. Около півночі приносить мені мій чура каву з жовнірської кухні і тягне мене в кут. „Пане поручнику, втікайте, жовнірська рада постановила розправитися з кількома старшинами за їх обходження з жовнірами, а також з вами, бо ви Українець“. Вістка ця лишень прискорила виконання мойого пляну, кинути полк ще на українській землі і не дати себе завести до Кракова, куди прямував полк. Я попращався тихцем з командантом полку і забравши зі собою двох однорічних охотників, Українців, серед темної ночі поміж ешелони добився щасливо до реставрації винницького двірця. При буфеті стояло кількох старшин в гетьманських одностроях, пили чай і в дивнім московсько-українськім „язичію“ говорили про відворот австрійських військ. Довго не надумуючися, я приступив до одного з них, котрого другі кликали полковником, представився, хто я є і заявив, що я хочу вступити в ряди орґанізуючоїся української армії. „Харашо, ґалубчик, нам таких і нада“. Він був командантом стаціонованого у Винниці 2-го саперного куріня. Вручив мені свою візитівку з кількома словами до свого адютанта, щоби мене сейчас прийняв в склад куріня, а додавши мені до охорони двох козаків з двірцевої сторожі, казав мене відвести до касарні полку. Зі мною поїхали туди також і оба однорічні охотники.

Переспавшись в кімнаті дижурного старшини, я щойно на другий день познайомився при спільнім обіді в старшинській харчівні зі всіми старшинами куріня і старався зорієнтуватися в новім положенню. Сам полковник (назвиська на жаль не памятаю) був собі добряга веселої вдачі, котрий вмів приноровитися до кожночасної ситуації. Перед козаками він був Українець, в старшинській харчівні серед своїх старшин, котрих було около 15, а з котрих лишень трьох почувало себе Українцями, він був Москалем. Пригадую собі, як в другім тижні мого побуту в куріні святковано в старшинській харчівні якісь курінні роковини. Випивши вже може десяту склянку монопольки, полковник серед захоплення своїх старшин вніс тоаст на здоровля царя і єдиної неділимої. Протести мої і вище згаданих товаришів на ніщо не придалися, їх закричали пяні. Козаки і підстаршини куріня, це були діти українських селян з подільської ґубернії, серед них велика скількість свідомих Українців. Найкращі з них за допомогою обох моїх однорічних охотників утворили між собою тайний кружок, в котрім ґуртувалися всі незадоволені з пануючого режиму. Це були здекляровані вороги Скоропадського з його системою правління, реставруванням поміщицтва, карними експедиціями і запровадженням на Україні при допомозі німецьких військ старих царських метод правління. На свої тайні засідання запрошували мене одинокого зі старшинського складу. Там ми обговорювали

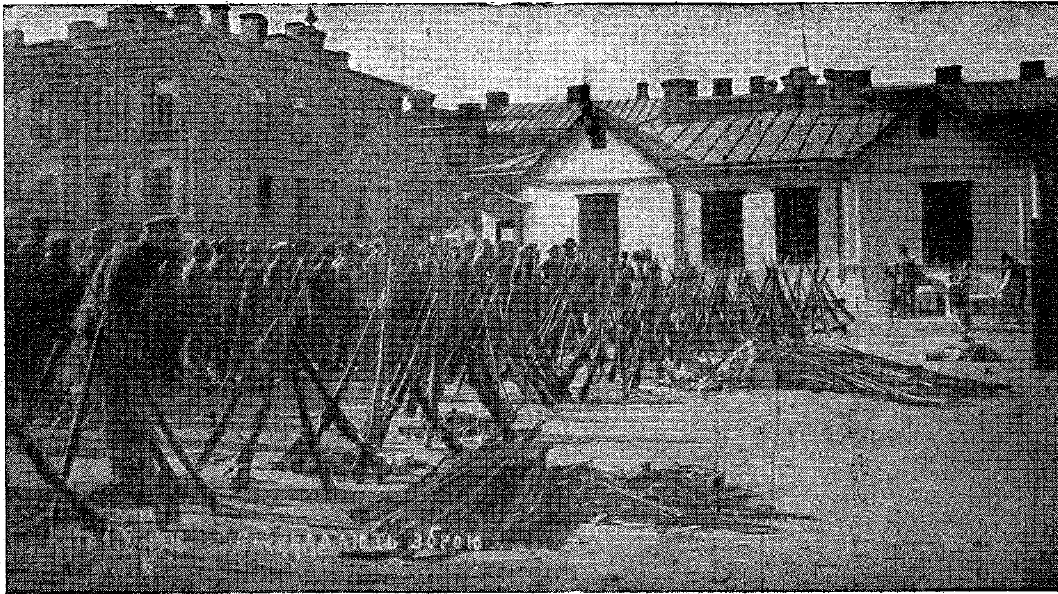

Київ 1.V. 1918. С.С. складають на приказ Німців зброю

біжучі теми, мимохіть приготовляючи ґрунт під події, які незабаром наступили.

До кружка нашого прийшов дня 14. падолиста вечером емісар С. Петлюри з відозвою, закликуючою до повстання проти гетьмана Скоропадського. Повстання, виходячи з Білої Церкви і опираючися на Січових Стрільцях, мало захопити цілу Україну і прогнати Скоропадського враз з піддержуючими його німецькими військами. Цілий винницький ґарнізон мав ще цеї ночі перейти на сторону Головного Отамана. Емісар забрав мене і ще одного підстаршину як делеґатів куріня на спільне засідання делеґатів цілого ґарнізону в ціли обговорення одноцільного пляну ділання. Нарада покінчилася около 2-гої години в ночі. Вернувши до куріня, ми познайомили кружок про хід нарад і більшістю голосів приняли і виконали слідуючий плян:

Тому, що у Винниці було цілий час остре поготівля, всі старшини і козаки стояли в касарнях. Про козаків ми були спокійні, йшло нам про старшин. О год. 5-тій рано 30 козаків впало до кімнати дижурного старшини, а захопивши 18 скорострілів, котрі там стояли, козаки побудили старшин, котрі спали в сусідних кімнатах, просили їх убратись і вийти на подвіря. До зібраних старшин промовив один підстаршина, а пояснивши в коротких словах ситуацію, сказав: „Панове старшини, хто з нами, прошу на право, хто проти нас, на ліво“. Всі перейшли на право, з виїмком одного штабскапітана, котрого негайно відпроваджено до команди міста. Комендант куріня з міста телефонічно повідомив нас, що стає по нашій стороні.

В цей спосіб цілий винницький ґарнізон перейшов на протязі кількох годин на сторону повстанчих військ. Зі всіх сторін доходили вістки, що повстання охоплює цілий нарід. Пригадую собі, як на другий чи третий день після цих подій мешканці Винниці були свідками такої сцени: Гостинцем, що провадив зі сторони Хмельника надійшов до Винниці комплетно узброєний і умундурований піхотний полк зі скорострілами, на переді кількох кіннотчиків, у одного з них в руках великих розмірів жовто-блакитний прапор. „Ведіть нас до отамана Петлюри, ідемо на Київ“. Полк цей зорґанізували самочинно без жадної військової допомоги самі селяни.

Тимчасом чекала на нас друга не менше важна справа, розброєння німецького ґарнізону, що стояв у Винниці. У Винниці і околиці стояв під той час сильний ґарнізон німецьких військ. Вправді і в німецьких частинах дійшло вже до створення жовнірських рад, однак дисціпліна і карність не потерпіли через це ані трохи. Німецькі війська були розташовані в трьох місцях: В давних російських касарнях за містом, в дівочій ґімназії при головній вулиці, а також на двірці і в сумежних домах. Крім цього стояло в поблизькім селі кілька батерій тяжкої артилерії. Головна команда в дівочій ґімназії спочивала в руках вибраного жовнірською радою молодого рітмайстра, однак у всіх важніших справах рішала сама рада.

Дня 17-го падолиста відбулася нарада всіх у Винниці стоячих частин от. Петлюри і там порішено ще тої самої ночі розоружити всі німецькі війська, які знаходилися у Винниці і околиці, по можности без проливу крови, де однак заходилаб потреба, при ужиттю зброї. Вибрана на нараді делеґація старшин, в якої склад входив також я, як німецький переводчик, удалася нічю до головної кватири німецьких

Київ 1.V. 1918. Німці вивозять зброю С.С-ів

військ у дівочій ґімназії. Сам будинок був вже окружений зі всіх боків нашими частинами. Залога спала, лишень від сторони вулиці по тротуарі ходив подвійний пост. Ми зажадали від нього побачитись з командантом і один з постів пішов до середини його прикликати. За кілька хвилин заблисло світло у всіх вікнах двоповерхового будинку, в середині почулась метушня. Відчинились бальконові двері і на балькон виставили Німці дві великі панцирні плити, а за ними примістили два скорострілі; прочуваючи, що їх чекає, готовились до оборони. По яких десяти хвилинах появився молодий старшина і спитав, хто ми і чого бажаємо. Від імени делеґації я пояснив йому коротко, в чім річ і вказав на каварню, котра стояла якраз проти ґімназії, як місце наших дальших переговорів. Німецький старшина заявив нам на те, що вправді для них (Німців) наша заява не є несподіванкою, однак в такій важній справі він сам не може переговорювати, але мусить засягнути думки жовнірської ради і в тій цїли вертає до касарні. Ми подалися до каварні. Довго довелося нам ждати на його поворот. Тимчасом Німці телефонічно порозумілися зі своїми всіми частинами у Винниці а також з батеріями. За якої пів години прийшов німецький командант, а з ним 8 підстаршин, членів жовнірської ради. Тоді я заявив їм від нашої делеґації, що Скоропадський, якого підтримують Німці, є ворогом Української Держави, що верховним вождом збройних сил України є отаман Петлюра, якого військо якраз веде тяжкі бої між Бояркою а Київом з німецькими частинами на службі Гетьмана і що в імени Головного Отамана жадаємо від Німців, щоби без проливу крови здали збрую і покинули Україну. Старшинам і підстаршинам лишаємо їх збрую і зобовязуємося власними потягами і під охороною наших військ і на наших харчах відставити їх в бажанім ними напрямі так далеко в сторону границі, як далеко сягає українська влада.

Київ 29.IV. 1918. Сот. С.С. Черник в гостях у лікаря сот. С.С. Д-ра Т. Рихла. Сот. Черник згинув в бою з гетьманськими військами під Мотовилівкою.

Я не мав ще тоді комплєтного придніпрянського однострою. Зпід російської шинелі висунувся стоячий ковнір моєї австрійської блюзи з двома зірками. Завважив це німецький рітмайстер і сказав до мене: „Herr Oberleutnant, Sie Bundeskamerad, Sie werden die Deutschen wohl kennen. Also bitte, sagen Sie den Herren, dass deutscher Soldat gibt nie freiwillig die Waffen aus der Hand". Це його останнє слово і не має що більше говорити. Ми заявили йому, що нас є у Винниці поверх 3000 (Німців було около 800), що всі обєкти обставлені щільно нашими військами, що спротив є безнадійний і що лишень даром поллється кров. Не ми того хочемо, але ви, нехай ллється кров" — сказав і уклонившись відійшов з товаришами.

Тимчасом частинам нашим, котрі були делеґовані на дворець, удалося без жадних переговорів захопити несподіваним наскоком слабу обсаду двірця і німецькі частини закватировані в сусідних домах, около 150 чоловіка. Не обійшлось без жертв. Коли командант двірцевої сторожі побачив наших козаків, як вдерлися до його кімнати і забирали кріси, оперті під стіною, вистрілив з револьвера і кинув між гурт наших козаків дві ручні ґранати. Вислід: Двох убитих, около 12 ранених, в тім 4 Німців. Він сам згинув на місці, пробитий баґнетом одного козака. Німці піддалися. Піддалися також майже без спротиву німецькі частини в касарнях за містом около 250 чоловіка. Година 3-та в ночі ми були панами ситуації. Лишень ґімназія держалася і ми почали обстріл, а потім і реґулярну облогу. Втім чуємо звідкілясь відгомін гарматніх стрілів і вже паде 8 ґранатів на середину міста. За кілька хвиль чотири і знову чотири. То стріляли німецькі батерії з поблизького села. Се додало духа замкненим в ґімназії Німцям. Вони почали викидати з вікон ручні ґранати. Якраз розвиднялось. Аж тут провадять вулицею розоружених Німців з двірця і з касарень. Вид цей мусів поділати пригноблюючо на залогу ґімназії. Перестали кидати ґранати, появився білий прапор. Німці виділи безвиглядність дальшого спротиву і зложили зброю.

О год. 7-рано розоруження німецького ґарнізону було скінчене. Майже рівночасно вїхала на головну вулицю німецька артилерія з тяжкими гарматами з поблизького села. Гарматчики йшли серединою вулиці коло гармат пішки, а на їхніх конях їхали по обох боках дороги селяни, котрі їх без військової допомоги самі розброїли.

„Новий Львівський Театер“ при Начальній Команді Галицької Армії

Написав: *Т. Клим*

Разом з Українською Галицькою Армією перейшло в 1919 р. на Велику Україну і Товариство акторів „Новий Львівський Театер“. На Великій Україні театер цей давав спершу вистави в Камянці Подільськім, а опісля у Проскурові. З Проскурова „Новий Львівський Театер“ навязує контакт з У. Г. А. і у вересні 1919 р. переїздить „Новий Львівський Театер“ до Винниці, де залишається під протекторатом Н. К. Г. А. Щоби ще більше затіснити взаємини театру з нашою армією — Н. К. Г. А. — з днем 1 листопада 1919 р. як в річницю визвольних боїв — змілітаризувала акторів Нового Львівського Театру наказом з дня 7 падолиста 1919 р. Наказ цей звучить:

У. Н. Р.	(Відпис)
Начальна Команда	Рада Т-ва „Новий Львів. Театер“.
Галицької Армії	при Н. К. Г. А.
7 листопада 1919 р.	в постою
Ч. 1090/ мат.	
м. Винниця	

Весь персонал театральної трупи Т-ва „Новий Львівський Театер“ при Н. К. Г. А. переходить з днем 1-го падолиста 1919 р. на стан військовий як пропаґандисти, відповідно до розпорядження Н. К. Г. А. оп. Ч. 4152/19. — Весь персонал театральної трупи Т-ва „Новий Львівський Театер“ при Н. К. Г. А. приділюється на стан харчевий до харчівні старшин Н. К. Г. А. „Б“ (хор. Прокопович).

Театральна каса переходить в заряд і контролю шефа Б. П. Н. К. Г. А., який з чистого доходу має покрити ріжницю в платнях театральному персоналові, відповідно до умовин між шефом Б. П. Н. К. Г. А. і Радою Т-ва „Новий Львівський Театер“ при Н. К. Г. А. Решту доходу ужиє шеф Б. П. Н. К. Г. А. на закупно потрібної ґардероби і взагалі приладів театральних, які остають власністю військового театру.

Микітка, ґенерал-четар, *в. р.*
За згідність *(підпис нечиткий).*

В звязку з цим наказом, Пресова Кватира Н. К. Г. А. випрацювала Статут і Реґулямін театру. Статут подаю в цілості, як документ часу, щоби запізнати з ним нашу суспільність і виказати, як високо цінила Н. К. Г. А. таку інституцію, як театер, не тільки для війська, але і для культурного розвитку українських мас.

Пресова Кватира Н. К. Г. А.
15 грудня 1919 р.
Ч. 171/прес.
м. Винниця

СТАТУТ

„Нового Українського Львівського Театру“

Статут цей обовязує з днем затвердження його через Начальну Команду Галицької Армії з застереженням пізнішої згоди Диктатора З. О. У. Н. Р.

§ 1. Н. К. Г. А. бере під опіку та охорону бувше Товариство „Новий Львівський Театер“.

§ 2. Всі члени театру є приняті на стан пропаґандистів з поборами XI-ої ранґи і як такі є обовязані в службових справах до безглядного послуху військовій команді.

§ 3. Всі члени театру підлягають розпорядкам начальника Пресової Кватири Н. К. Г. А.

§ 4. У внутрішній організації підлягають члени театру безпосередно Управі театру, яка за посередництвом начальника Пресової Кватири зноситься з Начальною Командою.

§ 5. Управа театру складається з директора й адміністратора. Їх становище пояснює ближче реґулямін з дня 5. грудня 1919. р.

§ 6. Всі члени театру (артисти і члени Управи) одержують побори XI-ої ранґи зі всіми додатками, та користуються щодо набору правами старшин Укр. Галицької Армії.

§ 7. Ношення однострою не управнює членів театру. Дозволяється однак носити одежу пошиту на лад однострою, але без всяких військових відзнак.

§ 8. Моральне поведення членів театру мусить бути бездоганне, причім за неморальне поведення супроти Управи театру, карати-меться карами аж до виключення з дружини.

§ 9. У всіх випадках непорозумінь, які виплили-би з невідповідного поведення поодиноких членів театру між собою, або непорозумінь поміж членами а Управою театру, — рішає в першім случаю Управа театру, в другім — Н. К. Г. А.

§ 10. Всім театральним майном завідує через відповідних функціонарів адміністратор театру, він переводить виплату платень, покриває з чистого доходу ріжницю в платні відповідно до висоти ґажі, на яку члена театру принято. Адміністратор є обовязаний предкладати касові звіти до контролі Н. К. Г. А. Надвижку уживається на закупно потрібної ґардероби, бібліотеки, нот та театральних приборів, що остає власністю театру. Якщо в майбутності матеріяльний стан дружини не стане таким, що по заложенні фонду обезпечуючого на старість чи від випадку, та по заосмотренні театру в потрібні прибори, — оставати буде надвишка, — є Управа театру обовязана до одноразового або частинного звороту виданих військовим скарбом на удержання дружини коштів.

§ 11. На випадок відізду Начальної Команди в інше місце постою — назначує Н. К. Г. А. нове місце постою для театру. Транспортом завідує Управа театру. Все майно як і акти забирає театер зі собою. За недбайливе виконання обовязків зглядно функцій принятих на себе поодинокими членами театру, відповідають вони особисто.

§ 12. На випадок відізду театру на гостинні виступи, обовязані члени театру безглядно виконувати розпорядки Управи театру.

§ 13. На випадок недуги користуються члени театру порадою військового лікаря, мусять однак кож-

ний случай дорогою службовою зголосити сан.-шефові Н. К. Г. А.

§ 14. Обовязки свої — обовязані члени театру сповняти точно і совісно після найліпшої волі і змоги.

Затверджено дня 14 грудня 1919 р.

Начальник Штабу Галицької Армії
Ціріц, ґенерал-четар, *в. р.*
За точність:
Осип Левицький
сот.

З наведених документів видно, що „Новий Львівський Театер" став військовим театром і що перша Н. К. Г. А. розвязала корисно завсіди пекуче питання театру в звязку з матеріяльним забезпеченням акторів. Від тоді „Новий Львівський Театер" міг спокійно працювати, не відчуваючи матеріяльних злиднів. Актори користали переважно з безплатних кватир, котрі команда міста Винниці достарчала.

Вистави театру відбувалися 4 рази тижнево в прекрасній салі Міського Театру у Винниці. За винаєм салі Управа театру платила Міському Самоврядуванню.

Маючи повне матеріяльне забезпечення, театер при Н. К. Г. А. станув на такім високохудожнім поземі — (особливо тоді, як режісером театру був Гнат Юра), — як ніодин хіба український театер від часів існування українських театрів на західних землях України.

Цей театер можна сміло назвати першим українським державним галицьким театром при Н. К. Г. А., котра на Великій Україні становила для Галичан не тільки військову, але й цивільну владу.

Театер цей сповнив, у важких хвилях для нашої армії, свою культурну місію і з розпадом У. Г. А. перестав існувати, зіставивши по собі милий спомин у галицького стрілецтва і напевно займе належне йому місце в історії українського театру.

Причинки

до споминів бл. п. сот. Івана Андруха: »Січові Стрільці в Запорожській дівізії Отамана Натіїва«

Написав: *Н. Авраменко*, старий Запорожець

Прочитавши спомини мого покійного побратима, додаю від себе освітлення деяких зачеплених ним моментів, та прошу оці мої слова уважати за виплаваючі з почуття відповідальности перед памяттю автора споминів, мого приятеля і побратима.

1. Московський дух 2-го Запоріжського пішого полку:

В складі 2 Запоріжського пішого полку в загальній кількости восьмисот, перебувало коло 200 старшин Росіян. Ці старшини пристали до українського війська підчас грізних боїв за Київ. Брали участь в боях од Києва до Житоміра і од Житоміра назад через Київ-Полтаву-Харків до Криму, де скінчилася чинна боротьба з більшовиками. Як боєвий елемент, старшини-Росіяни були надзвичайно добрі. Служили чесно, а під український вигляд не підроблювались, теж чесно. Коли війна скінчилася, Запорожці виїзджали на охорону кордонів. Старшини Москалі заявили тоді, що прагнуть чинної боротьби, а тому просили одпустить їх на Дон, давши слово, ніколи не виступати збройно проти України. І 200 старшин Росіян поїхало зі Славянська на Дон. Їх одпустили, дали харчів і зброї. Це був момент, коли Січові Стрільці вливались до 2 Зап. полку.

2. Полковник Лубенецький: дисціплінований, ще досить молодий, чудовий старшина боєць, відзначений найвищими нагородами російської армії. Вихований в умовах дисціплини мирного часу, пережив на фронті всю світову війну, яку закінчив з ранґою підполковника, маючи 32 роки. Вступивши охотником до Української Армії, виділявся великою карністю. Такоїж карности вимагав і від підлеглих. Української мови вживав завше, час від часу прикидаючи російське слово, що зрештою було цілком природне. Наколи в своїх замітках бл. памяти сотник Андрух споминає Лубенецького, як ординарну людину, яка находила приємність в бештанню півсотенних С.С., то я додам більше. Будучи вартовим по загону, полк. Лубенецький застрілив сотника Іванова, який не виконав службового наказу і словом його образив. Умови вимагали в службі суворої дисціпліни. Треба додати, що Іванів був особистим приятелем Лубенецького, який не спускав в службі нікому.

Що торкається виразу „Австріяки", за що ображались С.С., то це звичайно річ недопустима. Але С.С. частенько уживали слово „кацап" по адресі Запорожців.

3. Старшини Запоріжці; їх відношення до Січових Стрільців:

Бл. пам. сотник Андрух писав, що більшість старшин була вороже успосіблена до С.С., інші були байдужі, а тільки невелика ґрупа як курінні Дубовий, Зільніцький і я ставились до С.С. прихильно. Річ в тім, що ми три може були більш свідомі національно, тому були для С.С. більше зрозумілими, ближчими духово, ріднішими. Бойова служба повинна булаб спаяти всіх С.С. і Запорожців в одну родину, що зрештою і наладжувалось потрохи. Треба признатися, що більшість Запорожців духову національну свідомість добували тепер щойно в боях.

Січові Стрільці трималися замкнуто. Менш свідомих старшин-Українців з крови і кости рахували Москалями. Ці ображені, трималися з резервою.

Внутрішнє життя сотень Стрілецьких також ріжнилося від Запорожського. Ця ріжниця випливала з ріжниці виховання.

С.С. виховані в специфічних умовах служби Українського Леґіону в австрійській армії, були спаяні

Січові Стрільці в корпусі Натіїва (1918). В середині сидить (держиться руками за коліно) сот. Маренін, поруч нього сот. Турок, родом з Тустанович, розстріляний 1921 р. большевиками.

на почуттях братерства крови і духа від кількох літ. Старшина Січовик тримався близько Стрільця і навпаки. — Явище цілком нормальне в СС. Запорожці вийшли з армії російської. На кращих її традиціях будували підставу карности і послуху. Старшина Запорожець сам стояв близько козака, а останній мусів стояти на певній віддалі. Так учив досвід. Старшина, що був за панібрата з козаком, тратив свій авторитет. Треба памятати, що часи були грізні, що тільки недавно розвалилися корпуси, коші і численні полки Центральної Ради, де перепроваджувалась крайня демократизація.

4. Москалі в постачанню 2. Запор. полку: Наводжу прізвища старшин постачання: Полковник Василів. В лютім 1918 р. вступив до 2. Запор. полку. Пережив усі етапи боротьби. Тяжко ранений в боях, помер на еміґрації. Поручник Галушка. Помер на еміґрації. Сот. Халаїм, — забитий в бою в часи зимового походу. Скарбник Ігнатенко. Криштально чесна людина. Власне він чинно зареаґував на образу, нанесену Запорожцям бл. п. сотником С. С. Миколою Загаєвичем, — з чого повстав неприємний конфлікт, зрештою ліквідований в день відїзду С.С. до Білої Церкви. Ігнатенко забитий в бою в 1919 році. Нарешті сот. Біляневич, Москаль по вихованню, Українець по походженню. Учився української мови в полку дуже пильно. А що йому українська мова не давалася, повстали численні анекдоти. Оце весь склад старшин постачання.

5. Вплив жінок на штаб полк. Болбочана:

Жінок в 2 Запорожському полку було три. Дружина полковника Болбочана, завжди убрана в український шляхецький стрій, навіть на балях, дружина сотника Біляневича і її сестра артистка-співачка московської сцени. Виступи її підчас концертів, які уряджував 2-й Запоріжський полк, дратували С.С., бо хоч і старалася, але не могла співати добре українських пісень. Ото власне пані сотникову Біляневичеву, її сестру та двох сестер-жалібниць з дівізійного шпиталю освистували С.С., як споминає бл. п. сот. Андрух. Це власне і є весь вплив жінок і московський дух штабу полк. Болбочана. Що торкається самого штабу 2. Запорожського полку, то були слідуючі старшини: Літовчик, Реут, Авраменко, Скрипка, Черниш, Корпе Шерстюк, Шелест. Як видно навіть з прізвищ, ніодного Москаля. З цих старшин 3 не живе, решта і зараз на еміґрації.

6. Курінний 1 Республіканського куріня, сотник Михайло Зелінський.

Зразок хоробрости, дисціпліни і справедливости. За грабунки розстрілював особисто. Випадок на Айдарі я сам службово розбирав, будучи командантом штабу 1 Запорожської дивізії. Зелінський наказав реквірувати екипаж і пару коней, котрими приїхав один дідич з Московщини на Україну, і залишив в селі ці коні ще раніше приходу Запорожців. Непорозуміння між сотником Зелінським, а Загаєвичем носили характер чисто психольоґічний. Коли приміром якесь село в минулому погромило маєток і забрало собі весь живий і мертвий інвентар, сотник Зелінський реквірував в селі пару свиней чи корову на харчі для куріня. Загаєвич вбачав в цьому грабунок, Зелінський справедливість.

Нехай буде земля пером обом сотникам. Зелінський кілька разів тяжко ранений, був розстріляний московською дружиною під Ромоданом, здається в день смерти Загаєвича під Мотовилівкою.

7. Харчування: Не памятаю випадку, аби козаки од недоїдання хорували і йшли до шпиталю. Козаки і Стрільці діставали реґулярно 150 карб. на

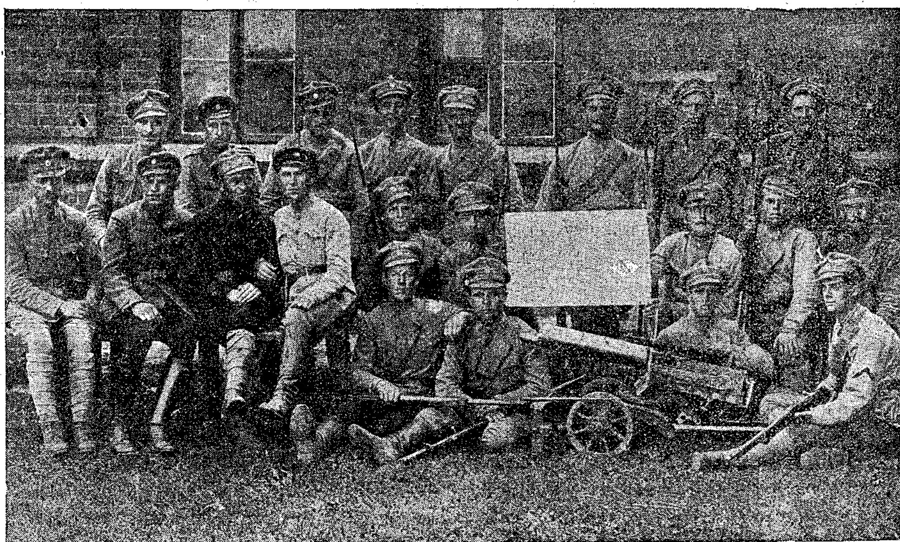

Січові Стрільці в корпусі Натіїва. Третій від ліва сидить сот. Роґульський.

місяць, одяг і харчі. Одяг і харчі добрі. А 150 карб. вистарчилоб на добре харчування 2 людей.

8. Бл. п. сотник Андрух писав, що С.С. були головною силою 2-го Запорожського полку. Що полковник Болбочан противився виділенню С.С. в окремий курінь, аби інші куріні не залишились без людей. Не памятаю докладно численности полку в моменті виділення С.С. в 3 курінь. Знаю лише, що після відїзду С.С. до Білої Церкви, коли полк поніс тяжкі втрати в людях, — в курінях було не менше як по 350 багнетів. Підчас паради в Харкові перед генералом Лігнау, полк мав найменше людей, — це було в день повстання проти гетьманського уряду. Тоді полк лічив 1500 багнетів і шабель, 32 тяжких і 40 легких скорострілів і треба ще сказати, що вимагає справедливість: В бойовім відношенню 3-й курінь С.С. рахувався найслабшим, не дивлючись на те, що мав численну перевагу в людях супроти кожного зокрема куріня. Подаю думку команди полку і думку комендантів курінів 1. 2. і 4., не ображаючи С. С.

Оце все, що хотів доповнити і спростувати в споминах мого колишнього приятеля і побратима. З покійним сотником Андрухом і його приятелем Василем Гловою, я колись побратався старим запорожським звичаєм.

Для зрозуміння тих інцідентів, які повставали на тлі спільної служби одній ідеї, додам кілька слів. С.-С. формувались в Києві підчас революції. Несли службу при Центральній Раді. Були весь час під впливом, до неба сягаючих промов наших тодішніх провідників революціонерів. Вірними оставались мріям про рай на землі, про який проповідували Грушевський і Винниченко, на творах котрих і раніше вироблювали свій світогляд.

80 % Запорожців пізнали Грушевського і Винниченка лише в 1917 році, а раніше з причин відомих і не чули про їх. Національне стихійне напівсвідоме піднесення, що спалахнуло на Україні в 1917 р., послало Запорожців на бій за Українську Державність, ради якої і тільки для неї Запорожці несли своє життя, віддавши старшим свій послух.

І коли С.С.-ам йшло про внутрішній устрій України, про програми с.-р і с.-д., про які вони багато чули і знали, Запорожцям йшло про Україну Незалежну, йшло про існування Держави. Запорожці знали душу Наддніпрянця краще С.С., пережили на своїй шкурі переведення в життя отих програм про знесення сталої армії, соціялізацію землі і инше. Запорожці вбачали можність існування Української Держави перш за все в сильній армії і послухові свойому командуванню і урядові.

Може оця розбіжність інтимних думок і була причиною того, що Зап. і С.С. не зжились тісніше.

Паперові грошові знаки на українських землях

Написав: *Микола Гнатишак*

До найбільш занедбаних ділянок нашого недавно минулого слід зачислити паперові гроші. В цій ділянці панує майже цілковита, нічим неоправдана індиферентність. Цікавляться ними майже виключно аматори, котрих приватні збірки представляються далеко краще від музейних*). — Сьогодні нам годі ще думати про повне видання усіх паперових знаків, що були в обігу на українських землях, почавши від 1917 року. Але годі теж з другої сторони поминати це питання майже цілковитою мовчанкою. Вже сьогодні, а знаю це з власного досвіду, є багато дечого такого, що дуже тяжко, а то прямо неможливо роздобути.**) Річ зрозуміла, що чим пізніше, тим роздобуття потрібного матеріялу буде більш утруднене, а в деяких випадках виключене. Під сучасну пору одиноко доцільним булоб друкування на вище подану тему цілої серії статей, обовязково зі світлинами. Статті ці, при будучому повному виданню, відіграють доволі замітну помічну ролю. Зрештою, на мою думку, це одинокий спосіб, щоб

Один карбованець м. Житомира (гл. статтю О. Вітенка: Волинські гроші Л.Ч.К. Ч. 1. 1931). Із збірки М. Гнатишака.

*) Впорядковуючи доволі інтересну збірку грошей в Музею Наукового Товариства імени Шевченка, завважав я великі браки; немає майже ніодної цілої серії, трапляються натомість білі круки. Подібний стан в Національному Музею.

**) Відноситься це між іншим в першу чергу до грошових знаків міста сарненського, раніш рівенського повіту — Дубровиці, котре враз з околицею творило самостійну республику т. зв. пригоринскую соціялістическую республику, мало свої гроші, а мабуть також і поштові знаки. Репресії по упадку самостійности цеї республики з боку української влади, а ще більше опісля з боку польської, були причиною майже цілковитої їх затрати.

уникнути цих неточностей та неповностей, які стрічаємо в російському виданню*).

Започаткуванням вище згаданої серії, вважаю цінну статтю О. Вітенка „Волинські гроші“**), котру саме хочу доповнити деякими даними відносно грошових знаків містечка сарненського, бувшого луцького повіту — Бережниці. — В році 1918. брак дрібної розмінної монети заставив Жидів, дуже чулих на цього роду браки, подумати над тим, як зарадити лихові. Вонито на засіданню своїх культурно-освітних організацій рішили друкувати одно, три й пяти рублівки. Яку заставну вартість вони посідали, мені досі, не зважаючи на мої заходи, не вдалося довідати. Гроші ці, „довжні скрипти,“ початково були в обігу лише серед жидівського населення містечка Бережниці. Дальше зростаючий брак дрібної розмінної монети став причиною того, що були вони в обігу вже не лише серед цілого населення Бережниці, але почали ходити по його околиці. В обігу були вони аж до приходу польської влади, себто майже два роки.

Пять карбованців м. Житомира. (Гл. стаття О. Вітенка: „Волинські гроші“, Л. Ч. К. Ч. І. Січень 1931). Із збірки М. Гнатишака.

Гроші ці друковано на лихому папері, гірший часописний сорт. Краска паперу біляво-жовтава, розмір 58 mm × 111 mm. Краска друку чорна. Лицева сторона: В рамах рівнобіжника, закінченого чотирма квадратиками, подано повздовж 25 одинок у три міліметрових відступах, вширш 10 одинок у такихже самих відступах. У рівнобіжнику, ідучи зліва направо, стрічаємо: в горі друковане „N“ з 13 міліметровою чертою, на котрій подано число порядкове, а під ним підпис. Так число порядкове, як і підпис, виконані ручно чорнилом. Між двома одинками, що величиною займають малощо не цілу ширину рівнобіжника, стрічаємо в горі напис в жидівській мові: „sztar chowal sach ribil**) echad“, себто „довжний скрипт на суму одного рубля.“ Під цим написом, по російськи: „одинъ рубль“. На зворотній, не задрукованій стороні, по правім боці,

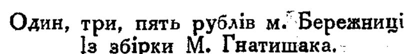
Один, три, пять рублів м. Бережниці
Із збірки М. Гнатишака.

*) Архивъ русской революціи. І. VIII. Берлін 1923.

**) Літопис Червоної Калини, січень 1931.

*) Вплив місцевого діялекту, має бути: „rubil“.

Пять карбованців м. Кремянця. (Гл. стаття О. Вітенка: „Волинські гроші“ Л.Ч. К. Ч. І. Січень 1931). Із збірки Музею Наукового Товариства імени Шевченка.

є відтиск круглої ґумової печатки, відтиск краски фіолетної. В колесі й його середині напис: „histad-rut ahdut*) jisrael by bereznica pelech wolin hadat wyhalumit **)“, себто „організація жидівської єдности в Бережниці округ волинський, релігія і народність.“ Дальші серії по три й пять рублів такіж самі, з цею лише ріжницею, що при числі „3“ маємо напис „szlosza ribil“ = трьох рублів, в рамах рівнобіжника трійки, при числі „5“ маємо напис „szamisza ribil“ = пяти рублів, в рамах рівнобіжника пятки.

(За цінні інформації і матеріял складаю подяку п. Павлові Селезійонові).

*) Помилка, має бути: „achdut“.
**) Помилка, повинно бути: „wyhalumijut.“

Під Бородянкою

(Після оповідання б. стр. У. Г. А. Ол. Твердохліба списав Я. К.)

Було це 30 вересня 1919 р.

Із тихих самітних піль в Київщині втікала ніч. Тінь її остала по ярах і лісах, що протяглися від київського шляху. Був досвіток. Заносилося на гарний, погідний осінний день із бабиним літом та ключами журавлів. Далеко десь над Київом заясніло. Луна чим-раз ставала червонішою, немов боролася з туманами, що повисли над лісами. Там пробивалося сонце. Битим шляхом, що гадюкою посунувся аж до Київа, проходить відділ Галичан. То другий курінь 10-ої бриґади. Курінь відпочивав дві доби в селі Макарові, тож стрільці ідуть бадьоро. Трохи холодно в полю, а в кількох і чобіт немає. та цеж дурниця. Колись будуть. Ось ще трохи і над Київом зійде сонце та огріє своїм промінням... Курінний сот. Яроцький розмовляє весело своїм смішним храпливим голосом зі стрільцями, та просить співати.

Починають співати, та зразу якось не клеїться пісня. Ще зарано співати. Ось тільки сонце „добрий день“ сказало. Четар Свистун зрівнався конем зі своєю сотнею. —

— Гей, хлопці! Чого похнюпили голови? — За Ярему забули? —

„Отсе я Ярема“... підтягають стрільці, рівняється крок і пісня летить ген аж до тих лісів...

По дорозі довідуються стрільці, що стацію Бородянку зайняли большевики і їх завданням є викинути їх взад в руки Денікінові. Байдуже стрільцям. Нехай і Бородянка, коби тільки до Київа, бо тільки через Київ на Львів. Байдуже, бо розумні і відважні у них старшини. Ось як той Свистун четар. В бою конем поперед лінії виграє, та з револьвера червоних стріляє. Десь коло самої стації чути поодинокі крісові стріли. То повстанці Соколовського дражнять червоних.

Курінь ввійшов в село Андріївку. Десь було коло полудня. Село гарне, як всі київські села, зі садами. Тут обід буде. Роспорошилися стрільці по селі, весело стало. Народ в селі гарний, тішиться Галичанами. Добре знають, хто такі і чого хочуть большевики.

Як тільки кухарі сповістили, що обід готовий, прибуло до штабу куріня кілька озброєних, запорошених Соколівців. Донесли, що большевики завзято напирають на них і здається, що зайняли вже село Нову Греблю. Їх невеликий відділ, але все таки більший від Соколівців. Курінний приказує збірку куріня. Знову курінь сотня за сотнею виходить з Андріївки в напрямі Нової Греблі. Знову лунає пісня, адже ж большевиків небогато.

Та помилилися Соколівці... В двох верствах від Нової Греблі посипалися стріли на курінь. Большевики почали стріляти зі села та зі смерекового ліса. Короткі прикази і курінь розсипався в розстрільну. Стрільці прилягли на піску. Стрілянина зі села не вгасає. Ворога невидно і ціляти нема куди, хіба наліпо. Направо від куріня тікає взад невеличкий відділ Соколівців. Там чути крик і метушню, але зразу невидно, перед ким вони тікають, бо заслонило село і дерева. Та за хвилю показалася там ворожа кіннота, яка переслідує повстанців і загрожує куріневі з правого крила, а зі села показалася розстріль-

на ворожої піхоти. Большевиків було богато більше, але найгірша небезпека їх кіннота. Курінь розпочав стрілянину. Ворожа розстрільна спинилася, а кіннота подалася в бік. Четар Свистун їздить конем попри стрільців, стримується коло скорострілів, які цокочуть без перерви. Робиться горячо... Піхота большевицька не страшна, але очі стрільців звертаються на право, де ворожа кіннота вирубує Соколівців і ще хвиля, буде на карку стрільцям...

Коло одного скорострілa зігнувся стрілець Ілько Тимочко[1], немов прилип до нього і пускає серію за серією. Та не ріднуть ворожі ряди, густими лавами виходять з Нової Греблі. Тимочко не видить, не чує, що курінь вже подався взад, а дальше січе скорострілом... та нараз, що це?. щось лопнуло по замкові в скорострілі, а його заболіло в грудях... Куля розбила замок, і ранила в груди Тимочка. Його кровю обіляло і він повалився біля скоростріла. Зобачили це большевики і гурма біжить до скоростріла. Тимочко кричить, щоби його не покидали товариші, щоби його зі собою забрали. До нього прибігають вістун Михайло Татарчук[2] і Василь Зварич[3] та беруть зі собою. Не довго їм приходиться нести раненого. Вістун Татарчук дістав кулю в ногу. Присідає. Тимочка бере зі Зваричем Ол. Твердохліб[4]). Підбігли кілька кроків і кидають його, бо большевики вже за плечима, чути московську лайку. На кладовищі під Андріївкою зібрався курінь до дальшого відступу. Большевики на хвилю припинилися. Видно було добре, як їх кіннота розсипалася по полю, та здирає з ранених та убитих чоботи та убрання. Декотрих ранених добивають. Коло вістуна Татарчука трьох їх злізло з коней. Вістун витягнув до них руки, та один з них бє його прикладом в голову, аж той подався на землю. Другий вистрілом з кріса кладе його трупом... спинилися коло Тимочка. Думають, що він неживий, бо притаївся і цілий в крові. Стягнули з нього чоботи, годинник з руки і пішли далі.

(Коли стр. І. Тимочко повернув з большевицького полону по році домів, оповідав, що зараз йшла розстрільна ворожої піхоти, і коли зрівнялися з ним, один червоноармієць крикнув до свого „командіра", який був трохи дальше на правім крилі: „Здєсь адін убіт, а другой жив!" — „Штіком єво!" скомандував командір. — „Да у меня нету єво!" — почув Тимочко собі над головою, чекаючи страшної смерти. Певно, що красноармієць не мав набоїв, бо пішов, не зачіпаючи Тимочка. Незадовго прийшли санітети і забрали його, та в Бородянці заледви якась сестра милосердя виратувала його із рук озвірілих большевиків, які намагалися застрілити „сукінаво Петлюрца").

Большевицька кіннота підіхала ще ближче куріня, який займив кладовище і готувався на певну загибіль перед переважаючим числом червоних. Відступ був неможливий, бо ворожа кіннота була на пятах. З кладовища сипалися досить рясні стріли, та це не спиняло червоних. Вони побачили, що перед ними невеликий відділ Галичан і перли дальше лавами в напрямі села. Треба було хоч пів сотні кавалєрії, щоби заатакувала на правім крилі ворожу кінноту, яка зближалася під село. Видно було, що вона плянує напад на плечі куріня.

Нараз четар Свистун відлучився від куріня і пігнав конем доріжкою трохи взад. Там стоїть кілька вістових з куріня. Тримають коні за поводи і чекають приказів. Свистун витягнув револьвер. „На коні! За мною!" — Чути крик і вісім верхових поїхало вузкою доріжкою направо і зникло з очей. За кілька хвиль виринув на горбку відділ з двацять верхових і розсипався в контратаку на ворожу кінноту. То четар здибав у вивозі кільканацять верхових Соколівців, які вратувалися утечею, і завернув їх до бою. Почулося грімке „Слава!!", збилася курява. Ворожа кіннота того не сподівалася, тож між ними почався переполох. Здається, що бракувало тоді наказу йти куріневі вперед, то і ворожа піхота булаби подалася взад. Та наказу не було, а розстрільні червоних прилягли на полях і чекали, заки невеличка горстка кінноти не спрямує до них, а вони привитають тоді її скорострілами. Незадовго четар Свистун завервув зі своїми взад. Відступ куріня був на якийсь час врятований, бо ворожа кіннота втікла аж до Бородянки, лишаючи по дорозі кількох порубаних большевиків.

Курінь подався взад через с. Андріївку. Тут селяне з жахом і жалем дивляться, як відступають Галичани. — „Що це, знов кидають їх на поталу червоних?". За Макаровом на боці мурованки, що провадить з Києва на Житомир, отаборився курінь в лісі на нічліг. Виставлено варти. Большевики не показувалися. Досвіта привезли селяне з Андріївки нашого десятника убитого під селом. (Назвиска оповідач не знає). Привезли в труні, щоби курінь похоронив. Селяне дали знати, що большевики відступили на північ, але за ними йде друга навала: Денікін.

[1]) З Чернихова, п. Тернопіль.
[2]) З Чернихова, „ „
[3]) З Бірок вел. „ „
[4]) З Чернихова, „ „

Історія 4-го Запоріжського полку

імени полковника Богуна

Історичний матеріял Т-ва Запорожців. — Написав *А. Тарнавський*, сотник Війська Запоріжського.

(Продовження)

29 квітня в м. Київі праві українські кола, по згоді з німецьким командуванням та при допомозі німецьких багнетів, розігнали уряд України-Центральну Раду, оголосили на Україні гетьманат і обрали гетьманом ґенерала російської служби Павла Скоропадського.

Український Нарід в своїй більшости поставився до цієї політичної переміни опозиційно через те, що ні з національного ні з соціяльного боку праві укр. кола не мали довіря. Частини молодої Української Армії, котрі відмовили новому урядові послуху, роззброєно та розігнано по хатах.

Командант 2 Запорожського полку, полковник Петро Болбочан, довідавшись про обеззброєння полків, що були розташовані в м. Київі і передбачаючи тимчасовість нового політичного устрою та розуміючи відповідальність періоду будови Держави, вирішив, в згоді з командантами інших запорожських полків, схоронити за всяку ціну кадри Запорожців для майбутнього. Внаслідок заходів командантів запорожські полки послано для несення прикордонної служби в район Білолуцька, на північний схід від м. Харкова. Це завдання давало змогу бути подалі від центру влади і помагало сховати демократичне обличча Запорожців перед реакційним урядом.

Через півтора місяця кордонної служби 2-й Запорожський полк одержав наказ вирушити в розпорядження N-ої німецької бриґади, для несення кордонної служби на Чернигівщині. Залізницею полк переїхав ст. Семенівка, звідки згідно з наказом перейшов похідним ладом до м. Воронок. В м. Воронок залишився штаб полку, учебна сотня та постачання, а муштрові сотні заняли простір по лінії кордону від м. Стародуба до села Каменки.

4 курінь полку в складі 2-ох Богунівських та 2-ох Наливайківських сотень заняв село Картушин (в 10 в від Стародуба), на лівому крилі занятого полком кордону.

Завданням куріня було стежити за шляхами на м. Унеча, вести розвідку в напрямках на села Дохновичі, Мішковку та Дідово, котрі були розташовані в невтральній зоні на демаркаційній лінії. Особливу увагу наказано було звертати на контрабандистів, які в той-же час були в переважности більшовицькими шпіонами. Разом з курінем в Картушині була розташована батерія 3-ох гарматного складу під командою сотника Кузнецова. 15-ту Богунівську сотню зза хорости сотника Цілюрика приняв хорунжий Махонько. Служба на кордоні під цей час була дуже турботна, бо населення ставилося до українського війська зле, вважаючи його „гетьманським" і охоче допомагало більшовикам в їх розвідчій праці. Козаки та старшини цілий час були втомлені та напружені, бо більшовики нападали на наші сторожі та розвідку. Зпричини епідемії „ішпанки" склад куріня був малий і нараховував 80 козаків та 15 старшин. Цього складу не вистарчало на застави та сторожі на відтинку, не кажучи вже за резерви. Резервою рахувалася батерія, котра мала понад 100 люда, при 5-ти старшинах.

Через невистарчаючу кількість складу, козакові приходилося 16 годин на добу нести службу (вартову та розвідчу), і лишень 8 годин відпочивати. 15 Богунівська сотня мала 25 козаків при 2 старшинах; 16 Богунівська сотня мала 30 козаків при 3 старшинах. Нечисленні були і Наливайківські сотні. В разі наступу більшовиків надії покладалися на скорострільні чети, котрі були в сотнях. 15-та сотня мала 2 скоростріли „Кольта" і 3 скоростріли „Левіса"; 16 сотня мала 1 скоростріл „Максіма" та 2 скоростріли „Левіса".

Через місяць постою прийшла чутка про напад більшовиків на село Каменку та про знищення ними в цьому селі розташованого там 1 куріня полку. Внедовзі наказом по полку це підтверджено та попереджувалося, що по аґентурним даним більшовики мають напасти на Картушин. 4-му куріневі наказувалося якнайбільше поготівля, збільшення охорони та пильнішу розвідку. В наказі говорилося, що напад на Картушин має робити Таращанська Совітська дивізія, тількищо сформована більшовиками з Таращанських повстанців проти гетьмана. В складі цієї дивізії був „Богунський полк", рештки колишнього Богунівського, котрі в початку року одійшли з Київа разом з більшовиками і тепер були поповнені мобілізованими Москалями.

Курінна розвідка виявила скупчення більшовиків в невтральній зоні в селах Дохновичі та Мішковка. Командант зробив розподіл фронту на випадок наступу. 16 Богунівська сотня розташувалася на правому крилі в школі, центр заняли 14 та 13 Наливайківські сотні і батерія, а ліве крило заняла 15 Богунівська сотня, розташована в другій школі. Виставлено стійку в напрямку на село Княжая (в тилу) та в ночі посилано дозори, для звязку між заставами. Гаслом алярму на випадок раптового наступу мав бути стріл з гармати. В околицях села почала появлятись більшовицька розвідка, яка цілий час псувала телефонні дроти до штабу полку.

Нарешті *** жовтня, на світанку, гучно розлігся стріл гармати. Алярм! Забалакали вартові скоростріли, відкрили стрілянину застави. Вмить сотні заняли призначені місця і закипів бій. Ворог трьома лавами наступав на село „в лоб" на Наливайківців, при інтензивній підтримці своєї артилерії. З віддалі 100 кроків ворог кинувся в атаку на батерію і Наливайківців, але рушничним, кулеметним та гарматним вогнем „на картеч" його збито і він окопався в 400-500 кроках. Рівночасно ворог ударив на крила, але на правому крилі був відбитий 16 Богунівською сотнею під командою сотника Малеця, а на лівому крилі відбитий був скорострілами 15 Богунівської сотні. Не давши ради з наступом „у лоб", ворог почав наступати ззаду, за котрим ніхто не стежив. Кілька десяток красноармійців вже скупчилося за великою громадською стодолою і готувалися до атаки на зади батерії. Командант куріня сотник Зельницький зауважив це і зібравши всіх, що лишалися біля штабу

куріня, в тім числі писарів та телефоністів, кинувся з ними на прикриття батерії, але вона вже сама собі порадила. Сотник Кузнеців, зауваживши скупчення за стодолою більшовиків, повернув гармату і стрілом з неї знищив і стодолу і більшовиків. Підоспівша 15 Богунівська сотня під командою хорунжого Махонька, не зважаючи на те, що мала всього 17 баґнетів, кинулася в атаку на більшовицькі лави, котрі не витримавши запорожського „слава", почали тікати. Ця перемога так вплинула на більшовиків, що вони почали загальний відворот. Пятигодинний бій скінчився. Ворог, кількістю в 600 баґнетів та 200 шабель, не встояв перед купкою змучених Запорожців і в цей день Богунівці та Наливайківці здобули собі слави прадідів-Запорожців.

Ворог загубив раненими та забитими 150 чоловіка червоноармійців та 2-ох командантів. З нашого боку теж були втрати: був забитий півсотенний 16 сотні хорунжий Цапа і 2 козаки, ранені були 4 козаки. В 15-ій сотні забитих та ранених не було, Наливайківці загубили 4-ох козаків забитими та 5 раненими.

Найбільші втрати були в батерії: було забитих 5 старшин разом з командантом, сотником Кузнецовим, та 10 козаків.

Через тиждень одержано відомости, що більшовики мають повторити напад. Аби цьому запобігти, 4 курінь зробив при піддержці одної сотні Німців наступ на села Дохновичі та Мішковка. Села були взяті, більшовики вщент розбиті і того ж самого дня курінь вернувся до Картушина. В бою під селом Мішковкою був ранений у ногу командант сотник Зельницький, а курінь приняв видужавший в той час к-дант 15 сотні сотник Цілюрик. Анальоґічні напади червоних були на відтинках 1-го та 2-го куріня полку. З огляду на малий склад полку та на перевтому муштрової частини, командант полку просив Українську Військову Владу про відпочинок для полку. Внаслідок цього, полк змінений німецькою бриґадою, одержав наказ вирушити в м. Купянськ для несення залогової служби та поповнення.

По дорозі на місце призначення затримав 2-ий Запорожський полк в м. Харкові командант X корпусу отаман Ліґнау, котрий зробивши огляд полку, призначив йому місце постою в Харкові. В цей час гетьман Скоропадський проголосив універсал про федерацію України з Москвою.

Акт цей цілком слушно викликав величезне обурення серед Запорожців. Полковник Болбочан заспокоював всіх старшин і козаків у полку, наказуючи тримати ще більшу дисціпліну та стримуватись від усяких сутичок з московськими та гетьманськими вояками, яких було вщерть у місті. Болбочан мав звязок з Українським Національним Союзом і чекав од нього директив. *** листопада о 9 годині вечером сотні одержали наказ команданта про негайний виступ проти гетьманату. Наказ зясовував причини виступу: народне повстання на Правобережжу під проводом Директорії, та зрада гетьманом державности України.

Залунали по ваґонах (полк од приїзду до Харкова ще не вивантажився) вигуки „слава", величезний ентузіазм охопив всіх у полку. Через годину полк рушив у місто на Павлівську площу, де залишились гармати та штаб полку, а сотні розійшлись по місті виконувати кожна своє окреме завдання. 15 і 16 Богунівські сотні мали наказ встановити владу Директорії в районі Холодної Гори, в тюрмах та обезброїти районні державні варти. Поодиноких осіб на вулицях наказано не чіпати, а перевіривши папери, обезброювати.

Виступ полку був настільки несподіваний, що до 5 години ранку вже скрізь у Харкові була встановлена влада У. Н. Р. і всі сотні повернулися до штабу полку. Завдяки передбаченности полковника Болбочана, та умілим розпорядженням його, переворот пройшов безкровно.

О 8 годині ранку на тій же Павлівській площі відбулась парада полку, підчас якої Болбочан офіційно проголосив владу У. Н. Р. на Лівобережжу. Гучно та щиро вітали Запорожців харківські громадяни, сподіваючись для України ліпших часів, ніж були дотепер.

Полковника Болбочана призначено Отаманом Лівобережної України, а 2 Запорожський полк приняв курінний 2 куріня, сотник Дубовий. Маючи своєю базою м. Харків, 2 Запорожський полк почав поширювати владу Директорії на інші місця лівого берега. 15 Богунівська сотня одержала наказ разом з четою Наливайківців їхати на допомогу сотнику Кустовському, котрий вже з 5 сотнею добував Полтаву. 15 сотня прилучилася до сотника Кустовського під ст. Божків. Під командою Кустовського зроблено наступ на стацію, де був ворожий броневик. Стацію здобуто і ранком другого дня 15 сотня рушила в обхід ліворуч від залізниці на м. Полтаву. До сотні прилучилося багато повстанців — селян і без опору сотня над вечір заняла м Полтаву. На слідуючий день до Полтави приїхала 16 Богунівська сотня та 1 курінь полку. Сотні розташувалися в жандармських касарнях.

В цей час більшовицькі аґенти, використовуючи малу кількість укр. респ. війська та присутність тисяч темних повстанців-селян, заснували „Ревком" і повели аґітацію проти української влади. Почались випадки сутичок на вулицях міста між повстанцями з червоних касарень та Запорожцями. Повстанці закидали Запорожцям „буржуазність" влади У. Н. Р., а Запорожці за це били повстанців.

(Далі буде).

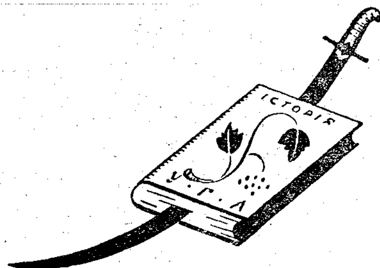

Останні дні Старшинської Школи Піхоти У. Г. А.

(Виїмки зі щоденника фреквентанта, підхор. У. С. С. Казки)

Подав: *Василь Ярбій*

ПОДІЛЛЯ, ЖОВТЕНЬ 1919 р.

Четвер. 9. X. Хоча тиф по третому навороті виссав всі мої сили, а товариші раїли „сидіти і не рипатися" ще, одначе я рішив таки піти до Старшинської Школи. Коли є мета, буде й сила. Вчера по обіді відійшов я з гуртком однорічних підстаршин з Вахнівець до Грушки. Тут нічліг. Сьогодня вранці о год. 8. зібралися ми перед командою Коша. Задержано нас аж до полудня, щоби вкінці сказати нам, що до школи відійдемо щойно завтра, бо в школі робиться порядки. Дні вже понурі, холодні. Листя жовкне, дикі гуси у вирій летять, — осінь. Мене жде тепер тримісячний труд і то, як для мойого тифом зруйнованого організму, важкий труд. Але мушу видержати, мушу перебути!

Пятниця, 10. X. По обіді вирушило нас 53 до Гути чугорської, де є постій Стар. Школи. День холодний, понурий. Я їхав на возі, бо не можу ще добре ходити. Сил у мене тепер стільки, що, здається, і мала дитина змоглаби мене побороти. По полудні дійшли, чи пак доїхали ми на місце. Тут прийшлось вислухати ще копицю вступних а „необхідних" поучень та вистоятись у збірці. Щойно вечером представилися командантові школи і заквативувались. Мене призначено командантом IV. кімнати.

Наука зачнеться в понеділок 13. X., а покищо відпочинок, ну і „перегляд терену".

Субота, 11. X. Перший день у С. Школі минув незамітно. Довідався тільки, хто і що вчитиме, а це: Командант Школи сот. Драґан: Обовязки стану, суть оружа і суть орґанізації; сот. Любинський: Службовий правильник ч. I. і ч. III. Військова стилістика; сот. Балицький: Службовий правильник ч. II. Тактика; суть стрільби; пор. Яцишин: Правильник вправ; пор Райлян: Піон. техн. і полеве укріплення і поземелля (картоґрафія); бул. Герман: Економ. адміністр. наука; чет. мед. Паращук: Соматольоґія.

Четвер, 16. X. Вчора був я досить слабий та гадав, що може знову „наворотний" повернувся, але до сьогодня покращало. Найгірше почуваюся в часі вправ: ідучи здається мені, що якийсь дідько поначіпляв на мене багато звіночків, які за кожним кроком теліпаються і звенять. Товариші жартують, що в голові є якісь остроги. Коли я вже трішки струджуся, в ушах шумить і гуде, як „в дубровоньці", а тоді і приказів добре не чути.

Вівторок, 28. X. Дні минають поволі й тихо, але минають. Писати щоденно у своїй нотатці нема часу, бо від досвіта до вечора заняття, а у вечір нема світла. А шкода, бо є деякі цікаві речі, от хочби замітки про старшин-учителів. Про самого команданта, Зевеса нашого, котрий завсіди гремить, а ніколи не усміхнеться, котрого всі „божата" і „небожата" бояться, як чорти кадила, а котрий зі своїм назвищем в ідеальній згоді, про його самого здалосьби кілька стрічок написати. А про доброго сот. Любинського, з призвищем „тата", з мягким голосом, лагідними, синіми очима і милим лицем, а про хитрого сот. Балицького, котрий силується наслідувати „гарт" команданта, або про людяно-товариських поручників Райляна і Яцишина також варто булоб занотувати що важніше, але трудно — часу нема.

Сьогодня хоронять у с. Грущці полк. Слюсарчука. А з усіх сторін летять чорні мов круки вісти, що Галичане гинуть, а тиф казиться. Ось доля...

Вечерами ходжу в село до одного господаря, у котрого замовив собі вечеру, бо тут щодо справ харчевих не дуже добре, а мене по тифі апетит напав.

Четвер, 30. X. „Холод і голод то немилі гості" каже пословиця, але „треба думати шляхотно", як каже наш сот. Драґан, тому хоч-не-хоч прийми брате „гостей" в хату. Сьогодня падав сніг, а холодний вітер морозив до костей. Але морозу ще нема і тутешні болота пишаються у повному розцвіті. З цеї причини не йду вже і на вечеру, хай скисне! Сиджу в кімнаті і жду чуда: може отворяться двері та увійде яке добре „божа", скаже слово і заблисне світло бодай з лоївки, бо праці багато, а тут темно, як в очах нашої стрілецької долі. Але це „може" є тільки фантастичною мрією, чуда такого не буде.

ПАДОЛИСТ 1919.

Четвер, 6. XI. З початком цього місяця почалася вже правдива зима. Сніг накрив землицю, а болота задеревіли від морозу. У мене сталась біда з правим оком. Не болить і знаку ніякого нема, але на світ дивлюся мов через білу сітку. Коли ліве каже, що на дворі щойно сумерк, праве твердить, що вже ніч. Лічить лікар заведення, тобто медик Паращук. Смарує якоюсь мазюкою, масує невинні повіки тай потішає, що це перейде. Хайби собі здоров практикував на мойому бідному оці, щоб тільки за ту практику не прийшлось мені зором заплатити. Через те лічення не буваю тепер на ранішних вільних вправах, але позатим треба вчитись.

Що де діється, цього ніхто з нас не знає, але чути, що щось поганенько в нашому життю. Гроші вичерпались, плати не дістали вже за три декади, а життєві потреби не мовчать.

Середа, 12. X. Кози лічити такому лікареві, що береться до лічення ока, а не знає ні самої хороби, ні її причини. Око моє не гоїться, хоч лікар щоденно його дусить та смарує. Світ щодень більше темніє так, що тепер і в полудне сумерк. Вже я мабуть не побачу тим оком моїх близьких, якщо пощаститься мені колись вернути ще до рідної Галичини. Завтра переходимо на нове місце постою, ближче Камянця. З цеї нагоди радієм з вільного від науки пополудня.

Дня 13. XI. о год. 7·30 рушили ми в дорогу і за 12 годин ходу станули в с. Тарнівці. Похід з наван-

таженими возами, розмяклими подільськими дорогами, нелегкий і фреквентанти проклинали всіх і все. Шлапали по болоті з повним набором, та ще й мусіли попихати вози, які ніяк не могли виїхати з чорних калуж. Мені, якби на злість лихові, сил вистарчило навіть і на ніч, коли на мене випало повнити службу поготівля.

Дня 14. XI. Рушили дальше і по великих трудах доволіклись вечером до цілі, тобто до с. Колобаївець. Але мої потифні сили вичерпались так, що в кінці дороги треба було пристати до „загайків".

Неділя, 16. XI. На око не бачу. Лікар обіцяв відіслати мене до Камянця. На дворі негода, болото. Вчера відпочивали, а нині цілий день треба було працювати, щоб упорядкувати цілий двір, в якому містимось, і приготовити все до науки, що почнеться завтра. Вісти такі, що ґен. Тарнавський розвязався з от. Петлюрою.

Понеділок, 17. XI. Вчора у вечір по год. 9. збірка фреквентантів. Таких нічних збірок досі не було. Не минула і одна хвилина, як всі, навіть і найповільніші, стояли вже в понурій шкільній кімнаті. При блідому світлі свічки можна було зауважити, що на лиці у кожного блукає якась трівога та неспокій, дожидання чогось небажаного, недоброго. Щезла кудись молода веселість, притих звичайний оживлений гомін, бо у душі кожного відізвалося якесь немиле чуття. Увійшов старшина, сот. Балицький. На лиці того завсіди веселого старшини також якось понура тінь. Дивно. „Лучба з головною командою перервана — де вона, та команда, нема ніяких вістей — з цеї причини завтра вранці о год. 7·45 рушимо в дорогу до Камянця" — так говорив старшина. Голос його легенько дрожав. Між товаришами почались наради, здогади, приготування. Кому в ночі спалося спокійно та солодко, цього мені не знати.

В ночі розгулявся люто вітер і славні болота позамерзали. Раненько роздано амуніцію і по сніданку в означеній годині ми зібралися і рушили в дорогу. Шаліючий північний вітер тручав з дороги та утруднював правильний хід. Ішли ми нерівними полевими доріжками, прямуючи до битого шляху. Незадовго дійшли і побачили сумну картину безладдя та бездолля: від Камянця ішли то гуртками, то одинцем петлюрівські вояки з камянецьких лічниць. У декотрого замісць обуви ноги обвиті шматтям, у іншого і плащика нема, а тут мороз та вітер. Денеде лежить та відпочиває в рові недужий, що лишив лічницю, щоб бодай кости свої приволікти до своєї родини.

Від тих козаків довідалися ми, що у столиці Поділля господарюють вже „милостиві союзники" от. Петлюри.

Постояли, порадили, померзли та вкінці пішли дальше в напрямі Камянця, куди ще рано-раненько поїхав наш командант, щоби розвідатись, що там діється та куди наша путь. Військово-шкільна карність вже десь щезла, а прийшла самовільна безрадність.

Я і дес. Ґмитрасевич остали осторонь з тою гадкою, що коли відділ рішиться увійти аж до Камянця, ми вернемо, бо там чейже не перепустять узброєного відділу, а зрештою що потім? Але незадовго побачили вертаючого з Камянця команданта. Вісти невеселі... Тепер відбулася коротка нарада, після котрої сот. Драґан заявив, що у нововитвореному положенню він не бере на себе відповідальности за дальшу долю Школи Старшин і фреквентанти, як і всі інші до Школи приділені стрільці (пр. візники

Українська старшинська школа в Чорткові. І. турнус. Фреквентанти з с. Кривенького, пов. Гусятин. 10.II. 1919 р.

чури, кухарі), можуть поступити після своєї волі*): Хто хоче, хай іде в сторону Галичини і може вдасться передістатися домів, а хто хоче, може вертати в незнане. (Напрям Нова Ушиця, де має бути полк У. С. С.) Старшини рішили вернути, а до старшин прилучилось около 20 підстаршин-учеників. Решта всі, котрим забракло стрілецької гордости і завзяття, відійшли за облудною приманою, в неволю.

Я вернувся. Хоч вже шестий рік на війні, хоч вже другий рік без вістей від родини, але поки надія живе, не піддамся розпуці і тузі, шиї не зігну і зброї добровільно не зложу!

Ми повсідали на вози і нові тепер візники (однорічні підстаршини) повезли нас до — Осередка Кола Смерти. На ніч приїхали до с. Пустовід, перемерзлі і голодні.

---

*) Цими словами зліквідовано С. Ш. П. У. Г. А. Діялось це 17. XI. 1919 р. перед полуднем.

Хмельниччина в кореспонденції Джона Серльова

Др. Володимир Безушко

(Докінчення)

II.

А які старання робила Польща на Заході для своєї оборони? Відповідь в слідуючих листах.

Т. І. ст. 258/9:

„Реґенсбурґ, 6 (н. ст.) червня 1653.

Польський посол дуже горяче запобігає помочі в імператора і князів проти козаків і Татарів.

Входять тут в гру католицькі князі, які в римського імператора малиб мати більшість (вістря проти політики О. Кромвела). „Польський міністер запевняє поміч для R. C. (короля Шкоції) по заключенню мира з козаками, який наступить скоро, коли (Польща) одержить поміч“.

Т. І. ст. 298.

Ратисбона, 26. (н. ст.) червня 1653.

„Завтра засідання сойму (diet)“. Будуть всякі посольства. „Цей з Польщі, який так нагло виїхав, покликуючись на гідність свого короля, знову тут з просьбою помочі від імператора і держави для свойого пана, представляючи небезпеку, яка моглаб виникнути для Німеччини, колиб козаки побідили („representing the danger it maybe to Germany, if the Cossacks ever prevail. — Підчеркнення перекладчика). Його справа буде предложена соймові, але поведення Поляків в часі останньої шведської війни дещо тут заважило і імператор дасть йому відчути, що то значить легковажити вірла в час такої бурі.“

Т. І. ст. 351:

„Ратисбона, 24. (н. ст.) липня 1653.

Помочі просить шкоцький король і польський король.

„Ніодин з них не дістав відповіди, а тільки bona verba; один перешкоджує другому. Цей з Польщі пропонує, що коли йому перше поможуть, то він по заключенню мира з козаками і Татарами прилучиться до імперії в помочі королеві Шкотів. Що станеться, ще невідомо“.

Т. II, ст. 690.

Відень, 22. (с. ст.) жовтня 1654.

„Послідньої суботи запроваджено з великою врочистістю двох московських амбасадорів на послухання до Його Цісарської Величности в Еберсдорфі, які обдарували Його Величество перлами неоціненої вартости, а як виконали своє доручення, відпроваджено їх з такою самою врочистістю до їх мешкань. Польський король післав також сюда свого великого конюшого, даруючи Його Величеству шість гарних коней і інші незвичайні речі. Але твердять, що цісар не буде вмішуватися до жадної сторони, хіба що хто з них дасть до цього причину, нападаючи на котру провінцію Його Величества“.

Т. II. ст. 731:

Лист польського короля до О. Кромвела — (по латині):

„Ян Казимир, з Божої ласки король Польщі, великий князь Литви, Руси (Russiae), Прус, Мазовії, Самоґітії, Лівонії, Смоленщини, Чернигівщини, а також дідичний король Шведів, Ґотів і Вандалів — Найяснішому Князеві (serenissimo principi), пану Оліверові Кромвелеві, Протекторові Анґлії, нашому найдорожчому (charissimo) приятелеві поздоровлення і повсегдашній зріст щастя.

Найясніший Князю, пане наш, приятелю найдорожчий.

Не дозволили від початку обняття нами панування безнастанні війни з нашими ребелями-бунтівниками і варварами — і звідси тяжка жура — щоб висказати Вашій Світлости (serenitati vestrae) прихильність (propensionem) нашого духа для Вас. Хоч ми цього досі не могли зробити, так тепер не хочемо відкладати надальше, щоб засвідчити наші найліпші почування для Вашої Світлости. Тому посилаємо до Вашої Світлости нашого надзвичайного посла шляхетного Миколу de Bye, нашого посла в Газі, який буде для Вашої Світлости викладником наших бажань, рівночасно роблячи декілька предложень, які є не малої вартости на будуче так для слави Вашої Світлости, як і для нас і нашої держави. Про це просимо Вашу Світлість, бажаючи з (цілої) душі великого щастя для Вас. —

Дано в Ґродні, 30 падолиста Р. Б. 1654.

Вашої Світлости відданий друг

Ян Казимир, король.

Стверджую згідність цієї копії зі своїм оригіналом — N. de Bye“. —

Відомість з Гаґи з д. 8 (н. ст.) січня 1655.

Кореспондент доносить, що Поляки хотіліб втягнути О. Кромвела у війну з Московією — to instigate the lord protector against the Muscovites — при помочі фльоти проти Архангельська.

„Король Польщі титулує протектора: serenissimus princeps“. Кореспондент додає; „Але Анґлійці не забудуть того, що король Польщі робив збірку для короля Шкоції“.

Т. III. ст. 313.

Висланник польський N. de Bye до О. Кромвела. Вестмінстер, 23. марта 1655.

N. de Bye закидає Москві, що вона бунтує козаків на Польщу.

„А коли занадто зможеться Москва, то як лише буде до того спосібність, вона накинеться і на Анґлію — ця „superba ac barbara Moscva gens“. І так вже купці анґлійські поносили там великі шкоди — тому що Москва не знає жадного пошановання для pacta et foedera.“ —

До Кромвелевого перевороту поставилася не тільки Польща неприхильно, але і Москва*). Оскільки я міг це прослідити, то О. Кромвел навіть не відповів на цитований передше лист Яна Казимира.

*) З листа Стріклєнда — з Гаґи під датою 7. (н. ст.) жовтня 1649 — довідуємося, що московський князь наказав вигнати з Московщини всіх прихильників парляменту, а ворогів короля Чарлза (т. І ст. 131).

З Московщиною Анґлія вже давніше старалася навязати зносини торговельні. Товар з Анґлії йшов через Арханґельськ, а також Балтиком.

Найперше наведемо нову титулятуру московських князів тимбільше, що дальше буде також мова про неї. Цю титулятуру якось найскорше поспішилася признати купецька Голяндія. Зза неї Москва виповіла в один раз війну Польщі, тому що ця відмовилася її признати.

Т. І. ст. 196:

„Інструкція високих і могучих вельмож Верховної Власти Злучених Нідерлянд для їх посла до пресвітлого пана, царя і великого князя Олексія Михайловича, автократа всієї Руси — якої титулятури він має придержуватися.

Гаґа, 20. серпня 1651.

Посол має так титулувати царя в імени Їх Високости:

Пресвітлий, могучий, великий пане царю і великий князю Олексію Михайловичу, автократо всієї, так більшої як і мен ої Руси, царю Києва, Володимирії, Новгороду, царю Казаня, царю Астрахана, царю Сиберії, пане Пскова і великий князю Смоленська, Тверу, Юґонії, Пермії, Вятки, Болгарії, пане і великий князю Новгороду і низин Зенінґон, Рязаня, Полоцька, Ростова, Яресcаєва, Ґельоферії, Удорії, Обдорії, Кондінії, Вітебська, Мстислава, пане всіх північних земель, пане Іверська, царю картолінський і грузинський і цілої Кордадінії, князю черкавський, і ґарський, спадкоємче по батьку і дідові і пане суверене багато інших східних, західних і північних областей і домінійˮ.

Т. II. ст. 82.

Гвайтльок, амбасадор у Швеції до секретаря Серльов.

„Upsal, 10 лютого 1653. В середу старався я через післанця про послухання в королевої. Королева післала ґрафа Тота, щоб мене запросити, прибути і побачити, як відбувається авдієнція московського посла. По обіді я пішов з візитою до еспанського посла, до якого прийшов також ґраф Тот, і повідомив мене, що посол (московський) виправдується перед королевою, що не може прийти і просить вибачення до завтра; а причиною – як сказав ґраф Тот — є те, що посол забагато випив горівки і вина, від чого впивсяˮ.... „В четвер рано королева післала післанця повідомити мене, що московський посол буде мати послухання около одинацятої. Я прибув на час на двір і побачив приняття двох послів, яке відбулося в цей спосіб: Той, що перший представився, був високий і мав велику бороду; він мав пурпурове футро, яке сягало до пят, підперезане маленьким золотим шнурком. По його правій стороні ввійшов чоловік з листом володаря і печатю; він був убраний так само, як посол. По правій стороні йшов товмач. Він промовив на власній мові і був вже в половині мови, коли був змушений заглянути до своїх паперів. Коли він скінчив, сказав товмач королеві це саме по шведськи, що сказав Москаль. А коли це скінчено, один зі секретарів королеви відповів у шведській мові, що відтак переложено на мову московську.

Відтак кинувся московський посол до землі і робив це так, наче-б її цілував, а відтак встаючи поступив наперед і поцілував королеву у руку. Той, що ніс лист, зробив це саме. Королева була така добра і показала мені лист і печатку, на якій був римський орел, а довкола нього письмо дуже подібне до грецького.

Т. II. ст. 607/8.

Посол до царя, Вілєм Прідо (Pridoux) до секретаря Серльов.

Йому вже в дорозі звернено увагу на малу кількість людей в його посольстві. Казали, що в Москві дуже на це звертають увагу. А ті, що звертали його увагу на це, „знають дуже добре враження, яке викликує на московськім дворі поведінка, окруження і зовнішний вигляд державного міністра, без огляду на те, якого пануючого він репрезентує перед цим володаремˮ.

Це саме казали йому в Арханґельську Анґлійці, які там торгують і які вже там живуть довгі літа — коли побачили, що він прибув тільки в товаристві трьох людей. З тієї причини він сказав секретареві воєводи (vyvode', що у нього в посольстві шістьох людей, а це все для удержання престіжу посла. Дальше він доносить, що комунікація там того роду, що він зможе прибути до Москви аж в зимі (від 16. IX): він мусить зачекати на сніг, яким зможе скорше приїхати, ніж тамошніми дорогами. — Одну часть дороги відбуде рікою. — Дальше подає ці замітки, які досі поробив в краю: „Те, що я досі запримітив (і чув від других про цей нарід: Мущини радше високі ніж середнього росту; вони взагалі грубі і сильні; ті чужинці, що мають з ними до діла, кажуть, що вони хитрі і підступні, але боязливі. Вони грецької віри, але в обряді і ще в дечім, в побожности і в релігійних практиках дещо ріжні від Греків з Греції. Вони дуже забобонні і неосвічені, а частинно цьому причиною їх володар, який це вважає державною засадою, не допускати їх до освіти. (They are very superstitions, and ignorant of learninge, and in parte are held soe by the prince as a maxim of state, who will not have them study'. Біблія їх в словянській мові (Sclavonian tongue). Їх письмо частинно з тої мови, деякі букв і грецького походження, але інші їх власні.

Кажуть, що мужі тут дуже віддані злу і виконують страшний гріх содоми з хлопцями і уживають звірят; в цім гр сі вони зівсім не позаду Турків та Італійців. Теперішній патріярх їхньої держави — муж близько пядесятки, малої освіти, а одначе піддає свойому володареві думку, що він буде паном цілого світа і що всі народи приймуть його віру. Кажуть, що володар має тут більше гроша ніж всі володарі Европи разом. Він провадить більшу торговлю на власний рахунок, ніж всі купці в цілій його далекій державі. Його купці торгують тільки за таку заплату, яку зможуть вкрасти (steale). Всі горожани його держави є уважані за його невільників (slaves). На війну з Польщею край платить десятину (кожний з маєтку). Гроші у них тільки копійки (50 copeikel). „Поживи тут, так мяса, як і риби, подостатком і це тут дешеве. Їх напоєм: пиво, мід (роблений з пчільного), який є добрий і приємний. Так мужі, як і знатніші жінки, які можуть собі на це позволити, убираються богато і носять богато прикрас, а передовсім богато перел (шкотських перел) — Арханґельськ, 16. вересня 1654ˮ.

Т. II. ст. 713:

Париж, 14 (н. ст.) падолиста 1654.

„Довідуюся, що посол московського князя пропонує сему королеві 400.000 війська і хоче його удержати в службі своїм коштом і що всюди, де

забажає король, чи на морі, чи на суші. Що він тим хоче осягнути від короля, ще не знаю, але в кожнім разі це велика пропозиція".

Т. III. ст. 173/4:

Посол Прідо до секретаря Серльов.

„Міністер заграничних справ вимагає, щоби посол вичислив всі титули царя, які він прибрав. Він сказав висланникові міністра, що час перед... авдієнцією так короткий, що неможливо їх (титулів) спамятати, тим більше, що я мушу триматися цієї титулятури, яка є на листі його високости до маєстату. Цар вимагає, щоб його титулувати: „імператорський маєстат... імператор і великий князь Олексій Михайлович більшої і меншої Руси (of the grender and lesser Russia) — так він хоче, щоб його титулувати, а не всієї Руси (and not of oll Russia), — автократ... По авдієнції, коли я вже відповів на запити, його Величество звернувся до канцлера, а цей до Гелдена, щоб мені сказати, що імператор (emperor) відзначує мене честю, даючи поцілувати руку. Коли це я зробив, вернув я на своє місце... Його Величество також моїх чотирох членів посольства відзначив честю поцілувати його руку." —

На заході, як бачили ми, розійшлася слава Хмельницького, як великого войовника і таким він перейшов до пізніших поколінь.

I. курінь 8-ої бриґади У. Г. А.

Із записок Івана Карпинця

(Докінчення)

Штаб 8. бриґади і булавна сотня. Бриґада в районі міста Красного, на полудне від Жмеринки. Бриґада в районі відпочинку (Гросолово-Кассель). Похід над Дністер, до рум. границі.

1. VIII. 1919. Штаб і булавна сотня приходять вечером до м. Сніжково. Тут остають включно до 5. VIII.

6. VIII. Відхід до м. Бару о год. 5. рано. Тут прибувають на год. 4. попол.

8. VIII. Відхід до с. Сербинівці, а звідси до Северинівки.

Старшини I. куріня 8-ої самбірської бриґади III Корпусу в Жуківцях коло Жмеринки. Листопад 1919.

9. VIII. Чути гарматні і крісові стріли зпід Жмеринки, котру займає о год. 9^{15} I/8 курінь. Вечером прибуває штаб і булавна сотня до с. Мала-Жмеринка.

10. VIII. В полудне відїзд до Жмеринки. Вечером відїзд до м. Браїлова.

Від 11. VIII. до 12. VIII. вкл. в Браїлові.

13. VIII. Відхід до с. Могилівка і м. Гніваня.

14. VIII. На місці.

15. VIII. Відхід до с. Малі-Винницькі-Хутори. Вечером чути в півн. напрямі сильну канонаду.

16. VIII. Відхід через Винницю до м. Стрижавка (над Богом, 8 км на північ від Винниці).

17. VIII. Рано відхід в півн.-східний напрям. Штаб і бул. сотня прибувають вечером до села Курава, київської ґубернії і тут ночують.

18. VIII. Відхід на ст. Гулівці, а по обіді на ст. Голєндри. Тут повно матеріялів до будови мостів. Звідси відходить штаб і бул. сотня до м. Козятина, через чеську кольонію Миколаївку. В Козятині є ще однак большевики, тому вертають всі в напрямі Миколаївки З причини болота і умучення коней, ночує бул. відділ на дорозі Козятин - Миколаївка.

Від 19. VIII. до 22. VIII. вкл. Коло полудня в Козятині. Тут остають частини бриґади і штаб до 22. VIII. включно. Коло 11. год. в ночі розпочинається ваґонування штабу і бул. сотні, що треває аж до рана.

23. VIII. Поїзд відїзджає коло год. 7. рано. Їде дуже скоро. Над вечір приїзджає на ст. Попельня. Тут частини виваґоновуються. На другій стації (Кожанка) мають бути большевики.

24. VIII. Коло год. 10. рано відїзд в напрямі м. Хвастова. Над вечір прибули штаб і бул. відділ до села Ставище. Перед північчю відїзд до міста Хвастова. На овиді видно луни пожарів.

25. VIII. Над раном в Хвастові. Звідси їзда пісками до Мотовилівки. Тут приїзджає штаб і бул. відділ над вечір.

26. і 27. VIII. в Мотовилівці.

Бракує записок.

---

23. XII. 1919. Штаб і булавна сотня відїзджають з. с. Потоки (коло Жмеринки) і коло 2. год. пополі прибувають до м. Красне. В бриґаді поширюється дальше тиф. Денно вмирає по кількох людей. Брак лікарів, а ті, що є — безрадні.

1. І. 1920. Похорони сот. Бранднера.

3. І. Бриґада відїзджає коло 10. год. р. з Красного і має ночувати в с. Рахни-лісові. Однак тому, що кватири заняті іншими частинами, відходить до села Левківці. Тут повстає хаос у вишукуванню кватир, котрих не розділено.

4. І. Рано, коло 9. год. відхід підчас дощу і болотом через с. Юрківку до міста Гришківка.

5. І. Відїзд до м. Комаргорода. На дворі замерзло, тільки віє зимний вітер. В бриґаді поширюється чимраз більше дезерція.

6. І. Штаб і бул. сотня дальше в Комаргороді. Зближається Святий Вечір. В старшинській кухні варять — але для стрільців нема нічого.

7. І. В Комаргороді.

8. І. Відхід до с. Княже. На дворі сухо, тільки вітер віє в очі. Дорога веде через с. Антополь з гарними хатами і м. Марківку з руїнами якогось замку і старим камінним мостом.

9. І. Відхід через м Крижопіль до с. Попелюхи. Іти тяжко, бо болото.

10. І. Відхід до м. Кодими. Дорога веде коло ст. Рудниця і Попелюхи. На дворі паде сніг, над вечір мерзне. Люди не їли цілий день. Щойно пізно вечером приходять на місце.

11. І. Рано коло год. 10. відхід до села Лабушня. Дорога веде попри ст. Кодима і с. Францовка. Відпочинок

13. І. Відхід до м. Круті.

14. І. В Крутих. Відпочинок.

15. І. Відхід до с. Тимкова, що складається з ріжних присілків, як: Слободзея, де живе шляхта, Бруштени з Молдаванами, Вікторівка з Українцями.

16. І. Рано серед морозу і вітру відхід до с. Бірзуля.

17. І. Відхід до с. Коси.

18. І. Відхід до с. Ставрова (може місточко).

20. І. Тут відпочинок до 20. І. включно.

21. І. Відхід до села Володимирівка.

22. І. Відхід до с. Вінкентівка.

23. І. Відхід до міста, а може села Глубокий Яр.

Від 24. І. до 6. II. вкл. бриґада прибуває в район, призначений на відпочинок, а се: м. Ґросолово, село Михайлівка, нім. кольонія Кассель. Команда бриґади міститься в дворі Ґросолово-Михайлівка. Тут бриґада перебуває два тижні, до 6. II. включно.

7. II. Відхід через с. Кістельниця і кольонію Кассель до с. Новоалександрівка.

8. II. Відхід до молдавського села Ташлик, де бриґада має переходити через Дністер до Румунії.

9. II. Бриґада в с. Ташлику длятого, що Румуни порубали лід на Дністрі і не хочуть нікого пустити.

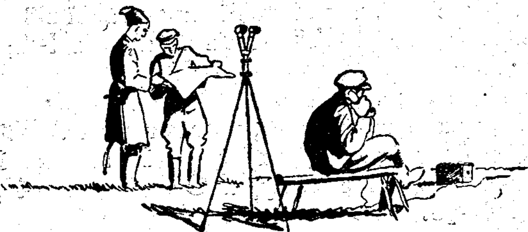

РЕЦЕНЗІЇ ТА ЗАМІТКИ

Ол. Бабій: Перші стежі.

Повість. Львів, 1931. Накладом видавництва „Червона Калина“ у Львові. 16⁰, ст. 339.

З зацікавленням беремо отсю першу повість Бабієву. Знаємо його із попередніх прозових збірок „Шукаю людини“ (1921) та „Гніву“ (1922), які ідеольоґічно нічим не ріжнилися від поезій в „Ненависті і любові“ (1921). Олесь Бабій сплатив тоді належну дань миротворним струям, які досить сильно шуміли в перших роках після світової війни. Л. Франк твердив, що всетаки „людина є добра“, Барбіс написав свій „Огонь“, в нас Осип Турянський змальовував, як то війна кидає людей аж поза „межі болю“.

Бабій „шукав тоді людини“ та з ненавистю дивився на „всюди жадібне лице патріота, кріваве чоло борця“, бо не міг спокійно слухати „реву і жахливого вереску кровожадних гієн“. Молодий автор був тоді „душею серед тих, що несуть визволення цілому світу“. Йому здавалося, що „ми так довго ненавидимо ворога, доки не пізнаємо його, не зближимося“, що людина „сьогодні не в силі так ненавидіти своїх ворогів, так безпощадно мститись на них — як наші прадіди“. В „Побореним слава“ здавалося героєві, що перед його очима „розкриваються нові світи, нові горизонти... горизонти людства, які досі були закриті хмарами ненависти“. Велике „завтра“, мирне „завтра“ мусіло таки прийти на землю.

Отаман Хмаролім рішуче заявив, що „героїв нема; є тільки еґоїзм, примус, конечність“. „Народня фантазія потребує героїв і творить їх сама“. І тому не герої є провідниками мас, тільки маси ведуть героїв, куди їм треба“. („Герой“).

Всі отсі нариси, новелі та поезії формальною сторінкою мало що ріжняться від уривків зі споминів, деякі були тільки споминами. („Святий вечір Галичан в Одесі 1920 р“). Бабій, здається, не привязував тоді більшої ваги до „форми“ своїх творів, гадаючи, що вже самих думок досить на те, щоби „прийшло велике мирне завтра“.

Тут саме ота цікавість, про яку згадано вище, коли розгортаємо перед собою обширну повість зі стрілецького життя: Як автор „Гніву“ дивиться на стрілецьку славу та на її героїв і як Бабій, що то давніше не дуже придивлявся до форми своїх праць, — дав собі раду із повістю, яка вимагає хочаб уже самим своїм розміром — сякої такої композиції. Про стрілецтво начитався чоловік ріжних споминів, які майже ніколи не можуть бути обєктивними: Автори дивляться на давніші часи сьогоднішними очима та оцінюють себе і других на основі знаного висліду наших змагань. Звідси то кожний автор є у своїх споминах Бісмарком або Наполеоном: Треба було його послухати в 1917 або 1919 році і Україна була готова. Жаль тільки, що тих спасених рад не було тоді, коли їх було треба! Цього первородного гріха споминів, де самі автори є головними героями — не повинні ми находити в повісті. Всі герої є дітьми тогож автора й мають тішитися однаковою його любовю.

Автор „Гуцульського куріня“ сьогодні знає, що не Зажицкі, який не мав серця розстріляти полонених,

тільки Єзерскі панує і довго пануватиме в житті всіх народів („На розстріл“). І тому в „Перших стежах“ бачимо, як старий Садівницький годиться з думкою, що треба покинути патріотизм на словах та показати ділом, „що любимо Україну і не жаліємо для неї навіть синів своїх“. „Найліпші, найкращі чоловіки в світі це ті, що люблять бути вояками, найкращі й найбільше життєздатні хлопці, це ось такі запальчиві, міцні духом, відважні і рішені на все“.

Ось ідеольогія повісти. З села йдуть до стрільців селяни, син священика, учителя й економа. Вони знають, що маленька горстка стрільців, яка горить могутнім бажанням великих, героїчних діл і має святий молодечий запал у грудях, — мусить сотворити чудо. Мусить здійснити свій ідеал. Перед читачем розгортаються картини стрілецького життя в Стрию, на Закарпатті, перші бої із московською навалою, та страшна зима в Карпатах. Молоді герої, які досі мали страх „перед двійкою, або перед матурою“, переконуються, що „дідько не такий страшний, як його малюють“. Є вправді трохи страху, та „небезпека то солодка річ“. Мені здається, що „ніколи життя не буває таке гарне, як ось у цій хвилині, коли ми ризикуємо життям“.

Так думали стрілецькі герої і тому на Маківці „сотня героїв розбила тисячку“ і весною 1915 року настав вірлиний лет стрілецтва за московськими полчищами, що в панічному страсі втікали із загарбаної української землі.

Давній Бабій відзивається часом устами Юрка Голуба („герої зблизька не так виглядають, як здалека“). Головним носієм мирних, противоєнних настроїв є соціяліст Василь Маланчин. Література, соціялістична преса та грізні воєнні події вбили в нього вроджену любов до синів свого народу, до рідного війська та воєнний ентузіязм. Василь утікає від стрільців, перебуває московський наїзд, покликаний до австрійської армії — переживає всі страхіття італійського фронту і служить авторові на те, щоби й тут осудити війну. В одній повісті — пеан і обжаловання війни! Пеан для війни в обороні батьківщини! Тут саме є ідейне заломання повісти. Кожна війна буде когось боронити, кожна буде оправдана. Юрко Голуб раз читає в окопах Марка Аврелія, Канта та Шопенгавера, які вчать його любови та ідеалу справедливости — то знов, в часі енерґії й здоровля „чхає на фільософів“ та „живе інстинктом, або найвище — любується ідеалом волі до могучости Ніцшого“. Щойно о. Косар вчить січового стрільця, що „краща сторінка правильно зрозумілого християнізму — це боротьба зі злом во імя вищого і кращого життя“. „Українці бояться війни, бо є слабодухами, кволими і безсилими до такого великого діла“.

Бабій у „Перших стежах“ змалював 1914-1918 і то порушив всі наболілі питання тих часів. Ми волілиби бачити обмеження, стиснення матеріялу. Траґедію наших людей на італійському фронті — можна було викинути та змалювати в осібному творі (досі ще такого не маємо, наші письменники мало йдуть з життям!), тим більше, що Василь Маланчин механічно тільки звязаний із „першими стежами українського війська“ — із січовими стрільцями. Тоді булаби більша ідейна одність, зискати мусілаби також композиція, яка не має належної свободи в таких хронікарських малюнках. Ідеольоґічно лекше було показати в „Перших стежах“, що діялося після 1917 р. над Дніпром — тоді зрослиби також і композиційні можливості та головний герой, стрілець Юрко Голуб, скорше бувби найшов духову рівновагу і без Шопенгавера. З героїв найживіше вийшов таки невдачник Маланчин, та „донжуан“ стрілецький, Данило Косар; Ліда Садівницька — це дівчина, які траплялися в часі війни — та всетаки нам здається, що вона засміло говорить. Чи вона малаби репрезентувати українську дівчину? Хотілиби ми, щоби автор подумав над нашими замітками, коли писатиме після „перших стеж“ про „сотні та полки“, які боролися вже тільки за Україну.

Л. Граничка

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 р.

Написав: *І. Ш.*

(Продовження)

Андрусяк М. Останній відступ. (Спомини). „Літопис Ч. К.“ 4°, Львів. 1930, ч. XII, ст. 7-8.

Камянець-Волочиськ. 1920. Юнацька школа.

Андрусяк Микола. Стрілецька вандрівка 1. січня 1920 р. „Літопис Ч. К.“ 4°, Львів 1931, ч. 1, ст. 17.

Лятичів-講ершадь. 1919. 8 полк IV Золочів. бриґ.

А. К. — Сотник Ляш-Гусаров. „Син України“, Варшава. 1920, ч. 2.

Некрольоґ.

А. К. Спроба списів. „Син України“. 1920, ч. 1.

Акції української кінноти на лінії фронту Гусятин-Бриж.

А. К. Спис жерел до історії української війни 1914-1921 р. „Літопис Ч. К.“ Львів 1929, чч. I-III; 1930, чч. I-VIII.

Бібліоґр. нарис.

А. Л. (Лушненко Олекса, ппол. ґен. шт.) Бій 4 Київської дивізії під с. Дашковцями 13 жовтня 1920 р. „Альманах“, літ.-військ. журн. Олександрів. 4°, 1921, ч. I, ст. 49-53.

А. Л. (Лушненко Олекса). Справа, на яку ми звертаємо менше всього уваги. „Альманах“. Олександрів. 4°, 1921, ч. І, ст. 61-64.

Про військові школи.

Альманах. Літературно-військовий журнал. Ч. І. Липень 1921 р. Табор Олександрів. Видання Культурно-Освітнього Відділу Штабу 4. Київської Стріл. Дивізії. 4°, ст. 64+4 нен.

Вміщено 14 творів. Більше не виходило.

А. М. До технічних завдань нового війська Української Держави. (З докладу про діяльність Окремого Військового Технічного Відділу на Херсонщині). „Вільне життя“. Рівне. 1918, ч. 103.

А. М. — Б. Перша могила українського інваліда в Кракові. „Укр. Інвалід“. Каліш. 8°, ч. II-13, ст. 60.

Некрольоґ полк. Дм. Переверзева.

Андрієвський В. До питання про нашу військову термінольоґію. „Табор“, Варшава. 1929. 8°, ч. 12, ст. 46-53.

Андрусяк Микола. Із стрілецьких споминів. „Літопис Ч. К.“ Львів. 4°, 1930, ч. 5, ст. 9-10.

І бриґ. на Волині. Чуднів. 1930.

Андрух Іван, сотн СС. Січові Стрільці у корпусі ґен. Натіїва. Зі споминів... „Літопис Ч. К.“ Львів. 4°, 1930, ч. 4, ст. 5-8; ч. 5, ст. 15-17 (з портр. автора).

Аріо, пор. Нарис історії XIV бриґади УГА. „Літопис Ч. К.“ Львів. 4°, 1930, ч. І, ст. 16-18 з 2 іл.; ч. 2. ст. 18-19; ч. 3, ст. 19-20; ч. 4, ст. 20-22; ч. 5, ст. 19-20; ч. 6, ст. 20-22; ч. 7-8, ст. 25-29; ч. 9, ст. 16-18; ч. 10, ст. 19-20 з мапкою.

Аш. Спогади про Любарські події. „Альманах“. Олександрів. 4°, 1921. ч. І, ст. 13-24.

У. Наддніпр. Армія. 1919. XI. Волинь.

Ба В. Супірництво гідне наслідування (Допись з фронту). „Стрілець“. Камянець 1919, ч. 54 (І).

Бабюк Андрей. Гіркі спомини з днів недолі. (Із оповідань товаришів стрільців). 1. В Карпатах. 2. Сліпець. 3. Товариш. Кал. „Просвіти“ на 1917 рік. Львів, 1917, в. 8° ст. 48-53.

Побут.

Бантиш Каменський Ол. До історії козацького руху на Україні в 1917-1918 рр. „Укр. Козак“. Біла Церква (Мінхен). 1923. 8°, ст. 29+(3).

Іст. Вільного Козацтва.

(*Баранецький Павло*). „Літопис Ч. К“. Львів. 1929, ч. 1, ст. 23: Ті, що відійшли.

Некрольоґ з портр.

Барчук Петро. Картина з осінних боїв на подільських степах. Вісти. 1916, ч. 5, ст. 154-155.

Батерія пор. Полянського заслонює відворот. Кал. „Черв. Кал.“ на 1931 р. Львів. 1930, в 8°, календаріюм.

Миколаїв н/Дн. УГА.

Бачинський Василь, сот. УГА. „Гнилицький бунт“. „Літопис Ч. К.“ Львів 1930, ч. 5, ст. 18-19.

С. Гнилиці, Збараж. п. 1919.

Бачинський Василь, сотн. УГА. Маруся Соколовська. Спомин. „Літопис Ч. К.“ Львів. 1930, ч 1. ст. 9.

Бачинський Василь, сотн. УГА. Повстанчий відділ брацлавського повіту. „Літопис Ч. К.“ Львів, 1930, ч. 3, ст. 5-6.

Немирів. 1919/20 зима.

Бачинський Юліян. Десятиліття большевицької революції. „Укр. Прапор“. 1922, ч. 2-3; 1923, ч. 3-4.

Б-б. В Карпатах. „Укр. СС. в Карпатах“ — збірник. Відень. 1915, м. 8°, ст. 19-32. УСС-и. (Далі буде).

ВІД РЕДАКЦІЇ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

В місяці березні починаємо приготовляти матеріяли до календаря — альманах „Червоної Калини“, на черговий, 1932 рік, які з причин технічних мусять бути віддані до друку найдальше до 15. квітня ц. р. Шановних авторів, які малиби надіслати нам свої праці, прохаємо не припізнюватись з посилкою рукописів, бо чим скорше тим краще. До друку приймаємо короткі оповідання та спомини (4-6 стор. формату нашого календаря), легкі, популярні замітки про важніші події, односторінкові епізоди з боїв та воєнних пригод (для зілюстровання при кожнім місяці в календаріюм), а також малюнки і світлини. Зокрема прохаємо наших сталих співробітників, щоб і тим разом відгукнулись на це прохання посилкою рукописів, маючи на увазі поданий речинець.

Редакція „Червоної Калини“: Львів, Руська 18/III.

СПРАВЛЕННЯ ПОХИБОК

Задля того, що богато світлин а також портретів приходить до нас без точних підписів, а також тому, що часто особи, в яких ми засягаємо інформацій, не памятаючи добре, інформують нас мильно, трапляються в Літописі Ч. К. похибки у підписах і датах. Ми дуже вдячні Вп. Пану полк. Порохівському, який звернув нам увагу на такі похибки у підписах під воєнними портретами арт. В. Перебийноса:

В Ч. II. за 1929 р. на ст. 13. Пор. Іванів належав до 6. запасової бриґади, а не до 6. запоріжської бриґади, якої в українській армії не було.

В Ч. VII-VIII за 1930. ст. 7. хор. Кобилянський, 6. запасова бриґада, а не, як мильно подано, 6. запоріжська бригада. Таксамо хор. 6. гарм. полку Леонід Дропик (ч. II. 1929 р.), пор. О. Рудченко (IV. 1930), пор. Варда (Ч. VI. 1930), належали до 6. запасової бриґади. Ця бриґада була з часом перемінена на 2 кулеметну бриґаду і перейшла під натиском ворога через Дністер в Румунію.

В Ч. II. за 1931 р. ст. 1. у підписі під портретом ґен. пор. Миколи Юнакова хибно подано, що він був начальником Юнацької Школи. Ген. Юнаків займав у 1918 р. посаду Начальника „Головної Шкільної Управи“, а пізніше начальника „Української Академії Генерального Штабу“, однак ця остання не вийшла поза межі організаційного періоду.

характеристик осіб, з якими доводилося авторові зустрічати. Чикаленко є не тільки прекрасним обсерватором життя й людей, а й небуденним стилістом. Читається цей „Щоденник“ як найкращу повість.

КРИТИКИ ПИШУТЬ ПРО ЩОДЕННИК ЧИКАЛЕНКА:

„... Ось перед вами у весь ріст людина, якої слухаєте цікавіше, ніж більшости сучасних йому великих діячів, письменників і артистів, якими він сам захоплюється.

„Як від світла маґічної ліхтарні пересуваються перед нашими очима найважніші діячі Вел. України та неодин із галицьких“.

„Найцікавіша, яку знаю, книжка із українських виданих у Галичині за останніх 10 літ.

„Діло“ ч. 45 і 46. *М. Рудницький*

На конкурсові премії видавництво призначує:

1) **30 нагород по 50 зол.** на закупно книжок нашої кооперативи або чужих видавництв після власного вибору для доповнення бібліотеки.

2) **30 нагород,** як уділи в кооперативі „Червона Калина, щоб дати нагоду набувати всі видання „Червоної Калини“ за половину ціни.

3) **30 нагород,** заплачена цілорічна передплата „Літопису Червоної Калини“, щоб щасливий учасник конкурсу міг протягом цілого року читати безплатно цей один з найцікавіших українських журналів.

4) **30 нагород,** цілорічна передплата „Літературно-Наукового Вістника“.

5) **30 нагород,** цілорічна передплата „Зиза“.

ДО ЦЕЇ ПОРИ НАДІСЛАЛИ КУПОНИ ІЗ ЗАКУПЛЕНОЇ КНИЖКИ Є. ЧИКАЛЕНКА ЩОДЕННИК

1. Бібліотечна секція „Просвіти“, Луцк ч. 2267; 2. о. Василь Белей, Львів 2194; 3. Бонковська Ірена, Львів 2025; 4. о. Божик Михайло, Чортків 2132; 5. Білозор Корнило, Рава Руська 2189; 6. Др. Бурачинський Тит, Львів 2281; 7. „Будова“, кооп. в Люлинцях 1532; 8. о. Базюк, мітрат, Львів 2258; 9. Волошиновський Степан, Львів 2021; 10. Варивода Володимир, Львів 1966; 11. Василик Іван, Львів 2609; 12. Войтович Володимир, Ліско 2093; 13. Василь Весоловський, Львів 2039; 14. Гурток прих. книжки, Львів, 2914; 15 Теодор Гова, Перемишль 2264; 16. Гущар Ярослав, Львів 1965; 17. Гануляк Григорій, Львів 1922; 18. Грабар Іван, Львів 2607; 19. о. Галібей, Скоморохи 1659; 20. Гонтарський Григорій, Борщів 2103; 21. о. Горчинський, Львів 2067; 22 Дричак Іван, Борислав 1568; 23. Чеслав Добровольский, Луцьк 1516; 24. Дудка Володимир, Станиславів 1563; 25. Дацко Петро, Чижиків 1553; 26. Дичківський Роман, Хмелівка 1547; 27. Еліїв Михайло, Підгайці 1557; 28. Еліяшевський Гнат, Львів 2035; 29. Зубалівна Ева, Львів 1633; 30. Задояний Василь, Хшанів 1563; 31. Жук Дмитро, Павлова 1500; 32. Квасниця Дмитро, Львів 2136; 33. Кипріян Володимир, Львів 2515; 34. Капуста Микола, Львів 2610; 35. Кульчицький Дмитро, Львів 2604; 36. Кульчицький Михайло, Львів 2605; 37. о. Кірхієцький Степан, Юнашків 1533; 38. Коцюбка Михайло, Грималів 2032; 39. Кізь В., Врубліна 1600; 40. о. Казанівський, Нивиці 1582; 41. Др. Коссак О., Коломия 1597; 42. Литвин Михайло, Жабинець 1518; 43. Др. Левицький Осип, Делятин 2009; 44. Левицький Степан, Підгайці 1951; 45. Марків Осип, Станиславів 1786; 46. Маренін Ярослав, Львів 2606; 47. Мудрак Юліян, Львів 2231; 48. Малий Сава, Львів 2091; 49. о. Михайлів Петро, Угринів 1987; 50. Микитин Степан, Львів 1545; 51. Малкова Олександра, Двірці 1715; 52. Онуфрик Володимир, Львів 2932; 53. Пасіка Петро, Львів 2018; 54. о. Пельвецький Антін, Петликівці 2270; 55. Др. Полянський Станислав, Володимир 1745; 56 Др. Палійчук Петро, Львів 2516; 57. Рудницький Іван, Львів 2600; 58. Раковський Роман, Львів 2608; 59. Рудакевич Осип, Львів 2628; 60. Романенчук Василь, Львів 1667; 61. Др. Свістель Франц, Перемишляни 1695; 62. Скочиліс Павло, Сікорж 1744; 63. Др Селезінка Ярослав, Радехів 1708; 64. Савойка Любомир, Львів 1761; 65. Др. Сохацький Іван, Калуш 1759; 66. Трач Станислав, Лопатин 1810; 67. Трусевич Теодор, Львів 2519; 68. Танцюра Олекса, Олика 1693; 69. о. Чемеринський Ярослав, Львів 2752; 70. Читальня „Просвіти“, Винники 1982; 71. Чоповці Павло, Львів 1749; 72. Читальня „Просвіти“, Слобідка струс. 1999; 73. Читальня „Просвіти“, Нивиці 2023; 74. Хоміньский Мирон, Вархрата 1797; 75. Др. Шухевич Степан, Львів 2767; 76. Яцульчак Василь, Стинава нижна 1774; 77. Читальня „Просвіти“ Печеніжин 1950.

(Продовження буде).

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

III. річник / Число 3. / Березень 1931.

*

ЗМІСТ

Редагують: *Лев Лепкий* і *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві